

Žarko Muljačić

DALMATSKI

S talijanskog preveo Žarko Muljačić

ISBN 3-484-50250-9

Uvodne napomene:

Ovaj je članak, pod naslovom 122. "Dalmatisch / Il dalmatico" (N.B. Njemački naslov nose, iza rednog broja u LRL, svi prilozi u tom leksikonu, pa i oni koji nisu napisani na njemačkom jeziku; kod citiranja je dovoljan drugi dio tog naslova), objavljen u drugom tomu drugog sveska LRL čiji pun naslov glasi: *Lexikon der Romanistischen Linguistik* (LRL). Herausgegeben von / Édité par Günter Holtus-Michael Metzeltin-Christian Schmitt. *Band / Volume II, 2. Die einzelnen romanischen Sprachen und Sprachgebiete vom Mittelalter bis zur Renaissance Les différentes langues romanes et leurs régions d'implantation du Moyen Âge à la Renaissance*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1995, str. XLII - 753, na str. 32-42. Kako se iz podnaslova vidi, svi su se autori priloga u tom svesku (od r. br. 121. do 164.) zaustavili, u opisu jezika za koje su specijalisti, negdje oko godine 1500., budući da se razdobljem od te elastične granice do naših dana bave autori priloga br. 165.-457. u *svescima III., IV., V,1., V,2., VI,1. i VI, 2* (koji su, silom prilika, objavljeni prije nego svezak *II,2.*). Konkretno se dalmatskim (točnije, jedinim njegovim govorom koji nije izumro prije god. 1500., tj. krčkoromanskim ili veljotskim) bave dva priloga *III.* sveska (1989) koje je, također na talijanskom jeziku, napisao tršćanski profesor Mario Doria. I oni nose, pod rednim brojem 207, isti zajednički naslov koji obuhvaća r. br. 207a "Interne Sprachgeschichte / Storia linguistica interna", str. 522-530, i r. br. 207b "Externe Sprachgeschichte / Storia linguistica esterna" (str. 530-536, s jednim velikim zemljovidom o. Krka, preuzetom iz monografije P. Skoka, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima, I-II*, Zagreb, 1950 (radi se o karti br. 2 u 2. sv.), koji je M. Doria komentirao). Redakcija

LRL je u svrhu uštede na prostoru ubacila u moj tekst upute na već tiskane priloge u LRL (dakle: ⇒ 207a, 207b) pa se stoga spomenuti radovi M. Dorie ne nalaze u bibliografiji.

Tekst mog članka preveden je vjerno (to znači bez ažuriranja podacima koji se nalaze u nekim člancima objavljenim poslije 1995. god.). Jedine se izmjene tiču par očitih tiskarskih ili stvarnih griješaka, jednog rada koji je kod tiska bio izostavljen i jedne nama strane navike u abecednom redosljedu autorskih imena: čak i one zapadnoeuropske tiskare koje posjeduju slova *ć, č, š, ž* (a takva je i ona kod koje tiska Niemeyer) uvrštavaju autore, čije prezime počinje jednim od tih slova, pod slovom koje postoji u njihovoj abecedi (stoga smo izvukli akademika Šimunovića iz "zaokruženja" Schweickard Skok).

Što se tiče znakova fonetske transkripcije, moram upozoriti čitatelje da sam strogo razlikovao znakove za dva vokala srednjih redova (koji se, osobito u slavističkoj praksi, brkaju, jer se, npr., znakom *y* latinički transkribira glas koji ruski pravopis bilježi sa *Ы*, dok je fonetski simbol tog "nezaokruženog *u*" zapravo vodoravno prekríženo *ä*). U Transkripciji IPA znak *y* stoji samo za tzv. zaokruženo *i*, koje susrećemo, npr., u franc. riječi *mur* ili u njem. riječi *Bühne*. Primjeri napisani majuskulnim slovima potječu iz latinskog jezika. Protivno praksi bilježenja dugih i kratkih vokala (koja je tehnički teško izvodljiva) označujemo duge vokale (bez obzira da li oni pripadaju latinskom ili nekom drugom fonološkom sistemu) vertikalnim dvotočjem (npr. *l̄*, *ī*). Kratki vokali nisu praćeni takvim znakom. Asterisk (*) prethodi (kao eksponent) nedokumentiranim ali vrlo vjerojatnim oblicima. Ostali transkripcijski znaci općenito su poznati. Kako u tekstu ima kratica za djela ili časopise koje nisu općepoznate, one su objašnjene uz pomoć bilježaka ispod crte kojih u izvorniku nema.

Kako bi čitatelji stekli sumarni uvid u sve važnije radove koji se tiču dalmatoromanskih jezika a izašli su poslije rada koji sam preveo, donosim zasebno, u Dodatku, njihov selektivni popis.

Mnogo više naslova, pa i onih koji se samo izdaleka tiču dalmatskoga, čitatelji mogu naći u posljednjem nastavku moje bibliografije za desetljeće 1987.-1996. (koja sadrži i podatke o nekim važnijim radovima u tisku ili u pripremi). Mislim na: "Bibliographie de linguistique romane. Domaine dalmate et istriote avec les zones limitrophes (1987-1996)", *Revue de Linguistique Romane, Tome 62, N°s 245-246*, Janvier-Juin 1998, Strasbourg, 1998, str. 183-223. Sadrži bibl. jedinice br. 1850. - 2250., brojna addenda za 1. i 2. nastavak te (nenumirano) oko 40 naslova tada u tisku ili u pripremi (od kojih su neki u međuvremenu izašli). Kako je razvidno, izlazi godišnje prosječno 40 naslova za makrozonu između Trsta, Albanije i Rumunjske, od čega je oko jedna trećina više ili manje zanimljiva za dalmatski jezik (točnije za barem tri izumrla dalmatoromanska jezika), dok se ostatak tiče prežitaka porijeklom iz izumrlih romanskih jezika ili njihovih dijelova u istočnoj Austriji, Sloveniji, Hrvatskoj, Albaniji, Grčkoj, Makedoniji itd. te, naravno, još živih romanskih idioma

(bez obzira na brojnost njihovih govornika).

Rekonstrukcija, makar i fragmentarna, tzv. *Romania submersa* na ovom ozemlju može se, po važnosti, usporediti s otkrićem ostataka tzv. *missing links* u biljnom i životinjskom svijetu. Suvišno je reći da hrvatski, slovenski, mađarski, crnogorski i albanski jezikoslovci (te određeni talijanski i austrijski specijalisti) imaju posebne prednosti u tom znanstvenom zadatku.

Dalmatski

1. Rezultati dosadašnjih istraživanja
2. Vanjska povijest Dalmacije do 1500. godine
3. Da li je danas moguće napisati monografije: Dalmatska povijesna slovnica; Dalmatska dijalektologija
4. Izgledi i želje
5. Probrana bibliografija

1. Rezultati dosadašnjih istraživanja

Terminom *dalmatski* nazivamo ukupnost autohtonih romanskih varijeteta koji su se u srednjem vijeku govorili u nekim dalmatinskim gradovima (usp. 2.1), ali koji su se, nakon višestoljetnih simbiotskih procesa, jedan po jedan "ugasili" prije početka 16. st. uz jedan jedini izuzetak: u gradu Krku na istoimenom otoku živjelo je, još u 19. st., nekoliko dalmatskih govornika. Zadnji od njih koji se talijanski nazivao Antonio Udina (a na autohtonom romanskom *Tuone Udaĭna*) preminuo je 1898. god. Taj idiom koji je naučio od svoje bake Udina je zvao *veklisún* ili *vetrún diskaur̥s*. Usp. Bartoli, sv. 2., stupac 19. M. G. Bartoli je upotrebljavao za taj varijetet termin *veglioto* (ili *vegliotto*) a za onaj koji je u Dubrovniku "izumro" oko 1500. termin *raguseo*. Neki njemački romanisti rabe za njih, uz starije termine *Vegliotisch* i *Ragusäisch*, složenice *Krkromanisch* i *Dubrovnikromanisch*.

Veljotski je jedini dalmatski varijetet za koji raspoložemo tekstovima. Uz pomoć "loših" izvornih govornika oni su zabilježeni u razdoblju 1840.-1897. (za jednu rečenicu koja je zabilježena oko 1770. usp. Muljačić 1976). U svim ostalim slučajevima imamo samo "mrvice" koje su zapisali i ne trudeći se previše neki stranci (usp. 2.2.) ili neizravna vrela (usp. 2.3.). Pismo (iz 1325.) koje je potpisao *Todru de Fomat* i slični tekstovi za koje se kaže da su najstariji dalmatski dokumenti u stvari su talijanski ili mletački tekstovi, "nadjeveni" lokalnim značajkama i oblicima (Zamboni 1976, 46). Položaj dalmatskog jezika unutar romanske jezične porodice (Romanije) ne može se precizirati na osnovi "prednacrtâ" povijesnih fonologija dvaju najbolje poznatih varijeteta pa se stoga, barem za sad, moramo zadovoljiti dosta neodređenom formulacijom koju je dao R.L. Hadlich (1965, 85 ss.): veljotski (koji se ne smije

poistovjetiti s čitavim dalmatskim) posjeduje "zapadni" vokalizam (što znači da su se latinski fonemi /u/ i /o:/ stopili u jedan fonem, što se nije desilo u rumunjskome) i "istočni" konsonantizam (tj., latinski intervokalni bezvučni suglasnici nisu se sonorizirali). Ta dva atributa a isto tako i neke druge "etikete", npr. *istočni latinski*, *balkanski latinitet* (njem. *Balkanlatein*), *ilioromanski*, moraju se danas promatrati *cum grano salis* (usp. Francescato 1970 i 1973; Bonfante 1983a).

Danas, skoro devedeset godina poslije Bartolijeva remek-djela, nitko se ne bi složio s jednim od njegovih prvih kritičara, C. Merlom, po kome bi se između veljotskoga i dalmatskoga *tout court* mogao staviti znak jednakosti, jer da sve ostalo što znamo o autohtonom romanstvu Dalmacije "vrijedi manje nego ništa" (Francescato 1970, 4). Naime, od nedavna su nam postali dostupni, ma kako oni bili skromni i ne uvijek osnovani na iskustvu, neki novi podaci iz raguzejske (Muljačić 1962a, 1971), jadertinske¹ (Zamboni 1976) i labeatske² povijesne fonologije (Muljačić 1990). Postalo nam je znano mnogošta o proširenosti i relativnoj kronologiji uzduž elipse koju Tekavčić (1979, 1982a, 1984) zove *Romania circumadriatica*, kao i o odnosima koji su postojali između dalmatinskog i nekih susjednih latinитета, npr. s pojasom okolo ceste *Via Egnatia*,³ (Banfi 1981), sa zonama u kojima su se, kako se smatra, nalazile pradomovine Rumunja i Albanaca (njem. *Urheimat*) (usp. Arvinte 1968, Zeitler 1978, Solta 1980, Pellegrini 1980, Banfi 1981) i s istarskim latinitetom (usp. Tekavčić 1982b, 1984). Važnost dvaju adstrata (slavenskog i mletačkog) za objašnjavanje nekih sve prije nego logičnih trendova u razvoju veljotskog i raguzejskog fonološkog sustava bila je pretresana o čemu svjedoče brojne nadahnute stranice (ma kako one bile razrožne) koje su potpisali Hadlich (1965), Muljačić (1971), Tekavčić (1976), Butler (1976; radi se o referatu pročitano 1971. god.), Guberina (1985; ponavlja svoje mišljenje koje je formulirao već 1959. god.). I djela nekih povjesničara otkrila su pojedinosti zanimljive za jezikoslovce; ponekad se radi i o ne suviše recentnim naslovima. Korelacija dostignuća odgovarajućih znanstvenih disciplina vidna je iz dijagrama koji zorno objašnjava kompleksne razloge suodgovorne za diferencirani jezični razvoj romanskih varijeteta Krka i Dubrovnika koji su međusobno udaljeni više od 400 km:

1 Taj je pridjev izveden od latinskog imena grada Zadra (IADER ili IADERA). Tiče se zadarskoromanskoga.

2 Taj je pridjev izveden iz latinskog naziva Skadarskog jezera (LACUS LABEATICUS) i tiče se dalmatskih varijeteta koji su se nekad govorili u najmanje sedam gradova koji se nalaze u blizini tog jezera (to su: Kotor, Budva, Bar, Ulcinj, Skadar (alb. Shkodër), Drivast (alb. Drisht) i Leš (alb. Lezhë)).

3 Ta je cesta spajala u doba Rimskog carstva Valonu (APOLLONIA; danas alb. Vlorë) sa Carigradom (BYZANTIUM) preko Soluna (THESSALONICE). U vojnim selima koja su je osiguravala na prvom dijelu živjeli su rimski vojnici pa je taj pojas bio djelomično romaniziran.

	Krk	Dubrovnik
1. Početak kroatizacije	Poslije A.D. 800	Poslije A.D. 1100
2. Razdoblje neprekidne mletačke vrhovne vlasti	1480. - 1797.	1205. - 1358.

Kolonijalni mletački (tal. *il veneziano coloniale*), tj. jezik najmoćnije onodobne talasokracije ("pomorske velesile"), uspio je (zbog gore prikazanih vremenskih datosti) zakočiti raguzejsku diftongaciju ali mu slično nije u Krku pošlo za rukom jer je on tamo stigao prekasno. Zaslugom N. Klaić (1971, 1976) saznalo se da je Krk (kao uostalom i čitava bizantinska Dalmacija) (v. 2.1.) privlačio Hrvate iz dvaju razloga (imao je modernije gospodarstvo i bio je liberalniji što se tiče upotrebe crkvenoslavenskog jezika u crkvi). Nisu bez razloga krčka, osorska i zadarska dijeceza (s istočnom Istrom) postale kolijevkom hrvatske pismenosti i književnosti na glagoljici. Kako će se pokušati dokazati u § 3.1.1., krčki je latinski mogao evoluirati u veljotski i zahvaljujući kontaktu s jezikom Hrvata koji su se nastanili na otoku i od kojih su mnogi, od 9. st. dalje, naučili veljotski (tada u nastajanju) kao svoj L2, pri čemu su oni na osnovi vlastitih fonoloških trendova reinterpreterali strane im vokalske foneme. Kasnije se suživot na Krku donekle promijenio, pa je bilo dosta izvornih veljotofona koji su naučili hrvatski i(li) mletački ali je bilo teško naći Hrvate ili Mlečane koji su umjeli govoriti veljotski. I južno od Kotora pretpostavljaju se analogne pojave: Slaveni koji su se tu naselili reinterpreterali su na isti način labetski vokalizam (usp. Muljačić 1990, *passim*).

Uočljiva je sociološka opreka glede društvenih slojeva kojima su pripadali posljednji govornici dvaju najpoznatijih varijeteta. Dok "nitko od gospode nije umio govoriti veljotski" (Udina je doslovno rekao "nañka jojn deĭ sináuri non sapája favlúr in veklišún"; usp. Bartoli 1906, sv. 2,7), raguzejski "je izdahnuo" kao idiom vlastele Republike koja se i nakon oslobođenja od mletačke vrhovne vlasti (1358.) htjela jezično razlikovati od Venecije. No poznato je također da mu novčane kazne i druge mjere nisu uspjele mnogo produžiti život (usp. zapisnike u svezi s glasanjima u Senatu 5. veljače i 21. prosinca 1472, i Bartolijev komentar, 1906, sv. 1, 221-224). Da je prije kuge iz 1348. bilo i siromaha koji su govorili raguzejski, čini se razvidno iz teksta jedne oporuke u prilog *XX persone latine plu nude in la terra* ("dvadeset najbjeđnijih latinskih osoba u gradu") (usp. Bartoli 1906, sv. 1, 192). Postrance ostaju u biti kroatistički problemi, tj. je li veljotski fonološki sustav mogao djelovati, i u kojoj mjeri, na čakavski (Zamboni 1976, 24-25) i da li se velika razlika, koja već više stoljeća fonološki oštro razlikuje hrvatski (i srpski) i skoro sve ostale slavenske jezike, treba pripisati kontaktima tih jezika s dalmatskim i talijanskim (usp. Bonfante 1983b).

Opća bibliografija: Bartoli 1906, Muljačić 1969, 1981, 1988. U reviji *Bibliographie linguistique* izlazi, počam od 1987., sažeto poglavlje pod naslovom *Dalmatian - Dalmate* iz pera Ž. Muljačića u kome se spominju, sa dvogodišnjim

zakašnjenjem (dakle praktički od 1985. ss.), najvažniji čisto dalmatistički radovi.⁴

- *Opisi "enciklopedijskog" formata*: Muljačić 1971, Tagliavini 1973, Zanmarchi de Savorgnani 1980, Sala / Vintilă-Rădulescu 1984. - *Balkanološki i komparativni odnosi*: Bonfante 1983a, Solta 1980. - *Povijest dalmatističkih istraživanja*: Bartoli 1906, sv. 1, Kuhn 1951, Muljačić 1962b, 1979, 1983, Holtus / Kramer 1987.

2. Vanjska povijest Dalmacije do 1500.

Usp. Jireček 1902-1904⁵ (1984), Bartoli 1906, Klaić 1971, 1976, Wilkes 1977, Mihăescu 1978, Schramm 1981, Ferluga 1984, Fine 1984, Hahn 1984. O pojedinim gradovima v. natuknice u raznim enciklopedijama, s.v. Hadlich 1976, 32-33, sadrži kratku povijest Krka. Za srednji vijek v. njemačke natuknice u LM⁶ i engleske natuknice u DMA.⁷

2.1. Teritorij

Nakon što je ugušio zadnju pobunu Ilira August je 9. god. poslije Krista osnovao rimsku provinciju pod imenom DALMATIA koja se prostirala između istočne Istre (rijeka Raša) i današnje Albanije (rijeka Mathis). Usp. što piše o staništima Protoalbanaca W. Zeitler (1978). Ta je pokrajina sizala u dubinu do zadnjih obronaka koji se spuštaju prema dolinama Kupe i Save. Nakon Dioklecijanove upravne reforme iz 293. dijelovi spomenute pokrajine koji su se nalazili istočno od srednjeg toka Drine pripojeni su pokrajini MOESIA SUPERIOR dok su oni koji se nalaze istočno od crte koja spaja istočni dio Boke Kotorske i gornji tok Drine izdvojeni kao nova provincija PRAEVALIS (ili PRAEVALITANA). Nakon podjele Carstva (395.) Dalmatia tvori neko vrijeme najistočniji dio Zapadnog Carstva, zatim je neovisna (454.-480.), pa dio Odoakrove Kraljevine, pa one kojom vladaju Ostrogoti (glavni grad: Ravenna)

4 Ta revija ima dvojezični naslov: *Bibliographie linguistique de l'année... et complément des années précédentes / Linguistic Bibliography for the year ... and supplement for previous years*. Izdaje ju, pod auspicijama *Comité international permanent des linguistes / Permanent International Committee of Linguists*, nizozemski jezikoslovac Mark Janse i suradnici jednom godišnje brigom Kluwer Academic Publishers, izdavačke kuće koja svoje sjedište bilježi kao: Dordrecht - Boston - London. Svoju suradnju u njoj završio sam jedanaestim nastavkom koji je izašao 1997/98 s građom iz 1995. i zaostacima. U načelu izlaze u tom poglavlju samo radovi koji se bave dalmatiskim *an sich* dok se oni o dalmatizmima u raznim jezicima nalaze u poglavljima naslovljenima imenima tih jezika.

5 Postoji i srpski prijevod tog djela (*Zbornik Konstantina Jirečeka II., Pos. izd. SANU, CCCLVI*, Beograd, 1962).

6 To je djelo izlazilo u sveščićima. Zove se: AA. VV. (edd.), *Lexikon des Mittelalters* (I ss., 1980 ss.; München - Zürich, Artemis (kasnije samo: München). Zadnji (IX.) svezak izašao je 1999.

7 Za *Dictionary of the Middle Ages, I ss.*, Charles Scribner's Sons, New York, ne raspoložem potpunim podacima. Znam samo da ga je redigirao Joseph Strayer i da je I. sv. izašao oko 1980. V. u bibliografiji rad J. Finea, IV, 1984.

da bi, nakon kratkog predaha do koga je došlo širenjem Istočnog Carstva koje je pobijedilo Gote (532.), doživjela provale Avara i Slavena: tad pada najprije Sirmium (582.) a zatim Salona i cio niz dotada cvjetnih priobalnih gradova (612.-614.). Bizantsko je Carstvo nakon toga držalo pod svojom vlašću u Dalmaciji samo par utvrđenih obalnih gradova i veći broj otoka koji su, kao i neki novoosnovani urbani centri, nastali na obali ili na obližnjim otočićima, primili izbjeglice iz panonskog, dalmatinskog i prevalitanskog zaleđa. U nove se gradove ubrajaju Split, Kotor, Bar (čije nam kasnoantikno ime nije poznato) i Dubrovnik (o čijem se najstarijem latinskom imenu još diskutira, usp. Muljačić 1965, Alerić 1982). Nakon zaposjedanja Ravenne (751.), Venecije (vraćena je Bizantu 812. god.) i Istre sa strane Franaka bizantska je Dalmacija postala isturenim položaj Istočnog Carstva što je Karlo Veliki priznao Aachenskim mirom (812.) kojim je Bizant sa svoje strane priznao franačku vrhovnu vlast u Hrvatskoj do rijeke Cetine. Dalmacija je bila najprije organizirana kao arhontat, da bi nakon god. 870. postala temat (θεμα Δαλματίας) kojim je iz Zadra upravljao visoki vojni dužnosnik s naslovom strateg.

Pošto su arhivi Bara i Ulcinja propali 1571. god. (dok se autohtono pučanstvo Budve raselilo mnogo ranije, oko 867., zbog desanta Saracena), podaci o jezičnom dalmatstvu ovih triju gradova gotovo da i ne postoje. Možemo, dakle, arhivski proučavati (naj)stariju prošlost sljedećih osam gradova, središta dotičnih općina, koji međusobno nisu bili povezani sigurnim kopnenim vezama jer Bizant nije kontrolirao njihova zaleđa u koja su se bili doselili Hrvati (odnosno drugi Slaveni). Njihova imena na trima jezicima (latinski, hrvatski i talijanski) glase: CURICUM - Krk - Veglia; ABSARUS - Osor - Ossero; ARBA - Rab - Arbe; IADER(A) - Zadar - Zara; TRAGURIUM - Trogir - Traù; SPALATUM - Split - Spalato; za Dubrovnik (tal. Ragusa) predložena su dva najstarija latinska etimona, tj. refleksi od: *(CASTELLUM DE EPI)DAURO NOVO odnosno *(A)D URBE(M) NOVA(M); CATARUM - Kotor - Cattaro. BUT(H)UA - Budva - Budua, ? - Bar - Antivari, koji se nalazi između Budve i Ulcinja, i OLCINIUM - Ulcinj - Dulcigno ostaju, dakle, izvan našeg razmatranja. V. zemljovid na kraju ovog članka (preuzet iz Muljačić, 1987b, 98).⁸

Dalmatinski se temat dijelio u dvije vojno-upravne jedinice: DALMATIA INFERIOR koja je obuhvaćala prvih šest gradova-komuna i DALMATIA SUPERIOR, sa sjedištem u Dubrovniku. Potonji je podtemat ostao *de facto* Bizantskom carstvu nakon 1060. god. ako izuzmemo kratko razdoblje zadnje bizantske ekspanzije (između 1166. i 1180.) To praktički znači da su gradovi Donje Dalmacije pripadali od 1060. i *de iure* Kraljevini Hrvatskoj (odnosno, od 1102. dalje, Ugarskom kraljevstvu s kojim je Kraljevina Hrvatska bila stupila u personalnu uniju u kojoj je sačuvala autonomni položaj), dok su gradovi Gornje Dalmacije (osim Dubrovnika) pripadali susjednim slavenskim državama. I jedni i drugi, osobito niz Krk - Dubrovnik, nalazili

⁸ Mnogi pisci poznaju i 12. grad, tj. LISSUS (tal. Alessio, alb. Lezhë), o kome (i o nekim drugim labeatskim središtima) v. bilj. 2. Grad se vidi na završnoj karti.

su se (neki i u više navrata) pod mletačkom okupacijom. Dubrovnik se od nje za uvijek oslobodio 1358. god., kad je prihvatio protektorat Ugarsko-Hrvatske Kraljevine koji je, nakon mohačke bitke (1526.), zamijenio osmanskim. Od sredine 15. st. pa sve do početka 19. st. Dubrovačka je općina ⇒ Republika (koju su Francuzi ukinuli 1808. god.) bila sjedište najbogatije hrvatske regionalne književnosti (usp. Foretić 1987, Metzeltin 1988).

2.2. Tekstovi u kojima se spominje dalmatski (raguzejski)

Kako je opće poznato, Filippo de Diversis iz grada Lucca, koji je u Dubrovniku predavao latinski jezik i književnost, bio je jedini stranac koji je zabilježio ne samo postojanje u Gradu nekog čudnog jezika (da nije dao niže citirane primjere, moglo bi se pomišljati i na hrvatski), nego je tu tvrdnju i ilustrirao skromnom serijom koja se sastoji od četiri para riječi; *pen* "kruh", *teta* "otac", *chesa* "kuća", *fachir* "činiti" (N.B. s prijelazom u 2. konjugaciju); čuo ih je negdje oko god. 1440. i popratio viješću da Talijani ne mogu razumjeti taj jezik ako nisu dugo boravili u Dubrovniku.⁹

9 Zadarski povjesničar Vitaliano Brunelli objavio je to djelo u nastavcima u godišnjim izvještajima zadarske gimnazije pod izvornim naslovom *Situs aedificiorum, politicae et laudabilium consuetudinum in clytae civitatis Ragusii, Programma Ginnasiale*, Zara, 1880-1882, odakle je nekoliko odlomaka pretiskao M. G. Bartoli, 1906, sv. 1. Najvažniji donosim prema Bartoliju (stupac 208): "In praescriptis omnibus consiliis et officiis civilium et criminalium oratores seu arengatores, advocati, iudices et consules legis statuto *latine* loquuntur non autem *sclauae*, nec tamen nostro idiomate *italico*, in quo nobiscum fantur et conveniunt, sed quodam alio vulgari idiomate eis *speciali*, quod a nobis Latinis intelligi nequit, nisi aliqualis, imo magna, eiusmodi loquendi habeatur (saltem audiendo) consuetudo: panem vocant *pen*, patrem dicunt *teta*, domus dicitur *chesa*, facere *fachir* et sic de ceteris, quae nobis ignotum idioma parturiunt". Djelo je nedavno preveo na hrvatski prof. dr. Ivan Božić (Filip de Diversis, *Opis Dubrovnika*. Objavljen je kao posebna knjižica marom časopisa "Dubrovnik", Dubrovnik, 1983, str. 1-68). Citirani se odlomak nalazi na str. 29. Tu čitamo: "U svim gore opisanim vijećima i sudovima, građanskom i krivičnom, govornici ili arengatori, branioci, suci i konzuli govore po zakonskoj odredbi latinski, a ne slavenski niti našim talijanskim jezikom kojim s nama razgovaraju i sporazumijevaju se. Ali taj njihov latinski je neki zaseban, prost govor koji mi Latini ne možemo razumjeti. Razumije ga samo poneko, mada postoji velika prilika da se govori tim jezikom ili bar da se čuje. Kruh nazivaju *pen*, otac kažu *teta*, kuća se kaže *chesa*, činiti *fachir* i tako dalje. To je za nas nepoznat jezik". Neki lingvisti nazivlju ta četiri primjera glosama. Bilo bi ih bolje nazvati *antiglosama* jer su *glose* većini čitatelja nerazumljive riječi koje prepisivač odnosno izdavač nekog teksta u margini ili na dnu stranice izdvaja i tumači modernim riječima (ukoliko se radi o arhaičnima iz istog jezika) ili prevodi, ukoliko se radi o riječima iz nekog drugog jezika (na taj smo način, npr., saznali za neke etruske riječi i njihovo (približno) značenje u klasičnom latinskome). Filip de Diversis ide obratnim putem, od značenja koje definira opće poznatim latinskim riječima za koje daje ekvivalente na tuđem jeziku koji on zove dubrovačkolatinski.

2.3. Neizravna jezična vrela

2.3.1. Onovremeni tekstovi na drugim jezicima

P. Skok (1927 ss.) je proučio brojne juridičke, notarske i druge tekstove, napisane u Krku za vrijeme srednjeg vijeka i kasnije, na latinskom, talijanskom i hrvatskom. P. Guberina se kasnije njima poslužio da bi podupro svoju teoriju o kasnočakavskom utjecaju na diftongaciju refleksa kasnolatinskih otvorenih vokala *e* i *o* u zatvorenom slogu i vokala *a* u otvorenom i u zatvorenom slogu. Muljačić (1962) je temeljito proučio osobito jezik oporuka nastalih u Dubrovniku uglavnom za vrijeme kužnih epidemija (1348. ss.) iz pera domaćih bilježnika. Posebni uvjeti u kojima su zabilježeni ovakvi tekstovi (masovno umiranje nije notarima dopuštalo dovoljno vremena da na korektnom latinskom stiliziraju posljednje volje koje su im oporučitelji usmeno izrazili; kako je većina tih imala nizak životni standard, često je bilo vrlo teško naći latinske ekvivalente za hrvatske ili raguzejske nazive predmeta koje su oni željeli nekom oporučno ostaviti, dok kod bogataša nije bilo takvih problema jer se u njima nalaze brojke koje se tiču novca i podaci o nekretninama) omogućili su Muljačiću da na osnovi oblika koji fonetski odudaraju od latinskih i(li) mletačkih otkrije glavne crte raguzejske dijakronijske fonologije. Naravno, takvi tekstovi nisu imuni od opasnosti koje ne smijemo podcjenjivati: pod tim se misli osobito na preobilje inačica (franc. *embarras de richesse*) za isti leksem (npr. *seta, seda, sida, sita* "svila")¹⁰, nekonsistentni "pravopis" i opasnost koja se ne može uvijek odstraniti da je konkretni notar možda rođen u nekom dijelu Italije gdje su npr. refleksi naglašenog latinskog fonema /a/ u otvorenom slogu bili jednaki ili vrlo slični onima koji se pretpostavljaju za raguzejski. Pa čak i kad sigurno znamo da je bilježnik koji je mjesto *lana* "vuna" napisao *lena* rođeni Dubrovčanin (i da se ne radi o lapsusu, već o stalnoj navici), ne znamo još točno kako se taj oblik smije pročitati, tj. da li [ˈlena] ili [ˈlɛna] ili [ˈlāna], ni da li se radi o dugom ili kratkom samoglasniku. Ne spominjem paleografske teškoće u "dešifriranju". Ima konačno, i grafija koje (svjesno) oponašaju latinski oblik dotičnih leksema što s napredovanjem humanizma postaje sve veća opasnost.

2.3.2. Dalmatizmi u hrvatskim književnim tekstovima

Dalmatizmi koje su upotrebljavali stari hrvatski pisci rođeni u Dalmaciji uglavnom ne postoje u modernom hrvatskom standardnom jeziku koji se je na novoštokavskoj osnovici počeo formirati već u 18. st.¹¹. O njima v. što piše P. Skok

¹⁰ Oblik *sita* (koji sadrži promjenu *e > i* i sačuvan *-t*) je raguzejski, *seda* je mletački, *sida* je mletačko-dalmatinski hibrid a *seta* je firentinski oblik, jedini ispravan u standardnom talijanskom jeziku.

¹¹ Danas znamo da se hrvatski standardni jezik počeo formirati mnogo prije; većina smatra za tog zaslužnim Pažanina Bartola Kašića (1575-1650), no ima kroatista koji idu nešto ispod ili nešto iznad tog razdoblja. Usp. Mario Grčević, *Die Entstehung der kroatischen Literatursprache*, Köln-Weimar-

(1971.-1974.; 4. sv. sadrži indeks dalmatizama, str. 655-657) koji uzima u obzir i oblike iz govorne prakse raznih dijalekata, o čemu v. § 2.3.3. Na ovom nas mjestu zanimaju osobito one hrvatske riječi dalmatskog podrijetla koje nam dopuštaju da rekonstruiramo oblike koji nisu izravno dokumentirani u dalmatskome. O oštroumnom oprezu koji je potreban u ovoj vrsti istraživanja čitatelji se mogu informirati u § 2.3.3.

2.3.3. Dalmatizmi u hrvatskim i srpskim dijalektima¹²

Ne možemo smatrati dalmatizmima baš sve starije posuđenice na ozemlju rimske pokrajine Dalmacije zapadno od tzv. rupe u romanizaciji, tj. oko stotinu kilometara širokog pojasa koji se, prije dolaska Slavena, prostirao kroz dijelove nekoliko rimskih pokrajina od jezera Balaton do Kosova (Arvinte 1968)¹³. Najstarije od njih duguju se dalmatinskom latinitetu. Ne smiju nas zavesti ni rumunjizmi (tj. posuđenice koje smo primili od govora "zapadnih" Rumunja, tj. Morlaka (Vlaha) koji su u srednjem vijeku potvrđeni u povijesnim dokumentima kao nomadi i zapadno od te crte, sve do Trsta pa čak i na nekim otocima, npr. od 1450., na Krku, gdje su se, u selima Poljica i Dubašnica, pohrvatili nešto prije nego što je veljotski izumro, v. Muljačić 1976), a ni talijanizmi. Čak i takve posuđenice kojih oblik kanda odaje sigurne dalmatske fonetske indicije moraju biti tretirane s nužnim oprezom iz triju razloga: a) moguće je da su glasovne promjene do kojih je došlo pod mletačkim pritiskom ili slijedom prilagodbenih pravila, djelatnih u slavenskom idiomu koji ih je primio, "zasjenile" njihov izvorni lik; b) mnoge su izmijenjene u ustima jednojezičnih Slavena zbog promjena koje su odgovorne za nastanak tzv. "pučke etimologije"; c) u sustavu jezika-primatelja i njihova se značenjska sastavnica ponekad nužno modificirala.

Wien, Böhlau Verlag, 1997 (*Quellen und Beiträge zur kroatischen Kulturgeschichte - Vrela i prinosi za hrvatsku kulturnu povijest, Bd./Sv. 8*, Herausgegeben von Elisabeth von Erdmann-Pandžić).

¹² Ta je sintagma danas zastarjela jer većina kroatista govori, kad je riječ o tzv. organskim idiomima, o "središnjem južnoslavenskom dijasistemu" (ili "jezičnom području") u koji spadaju i govori Bošnjaka i Crnogoraca. Sasvim je druga situacija ako mislimo na tzv. "anorganske idiome". R. Katičić, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb, Matica hrvatska, 1998, str. 160, piše: "Sasvim drugo se pokazuje kada se umjesto genetskih veza promatra razvoj južnoslavenskih jezika kao izraza kultura i nositelja vrijednosti. Tada se hrvatski jasno razlikuje od srpskoga. Kraj njih stoji i bošnjački, a barem u zametku još i crnogorski". V. uz literaturu koju navodi K. i: Vojislav Nikčević, *Crnogorski jezik. Geneza, tipologija, razvoj, strukturalne odlike, funkcije*, Cetinje, Matica crnogorska, 1993, str. 393; Isti, *Piši kao što zboriš: glavna pravila crnogorskoga standardnoga jezika*, Podgorica, Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, 1993, str. 85, te ne odveć oduševljenu recenziju njemačke slavistice Monike Wingender (u: *Zeitschrift für Balkanologie*, 33, 1997, sv. 2, 241-250).

¹³ V. Arvinte prihvaća mišljenje Al. Philippidea (1923) koji ju je otkrio i nazvao "*Iacuna de romanizare*", prikazuje je na vrlo detaljno izrađenom zemljovidu (između str. 112 i 113) te ističe da se ona ipak "prekidala" u dolinama Drave i Save koje su bile dobro romanizirane i kojima su prolazile važne ceste što su spajale Italiju s Dacijom i Mezijom.

Osobito su dragocjeni hrvatski nastavljači latinskih leksema koji inače nisu ostavili traga ni u jednom (ili samo u jednom) romanskom varijetetu, pošto se za takve tada smije deduktivno zaključiti da su njihovi refleksi postojali (i) u dalmatskome; usp. *liganj*, *lignja* i sl. za mekušca koji se znanstveno naziva *Lolligo vulgaris*. Ako refleksa od LOLLIGO, -INIS danas nema nigdje u Italiji, najvjerojatnije je, po načelu *argumentum ex silentio*, da ih tamo nije nikada ni bilo. Međutim oprez nije nikad suvišan.¹⁴

O fonetskim i semantičkim "zgodama i nezgodama" koje su doživjeli dalmatizmi na hrvatskom i na srpskom jezičnom prostoru v. Muljačić (1962b; 1985: tu se radi o križanju refleksa životinjskih imena (zoonima) EQUÍFĚRUS i CAPRA) i Vinja (1967, 1985-1989; 1986: u toj je monografiji Vinja podvrgao analizi skoro sedam tisuća talasozoonima, tj. naziva za svega oko pet stotina zoološki različitih morskih životinja, koje je zabilježio u 175 mjesta na slovenskoj, hrvatskoj i crnogorskoj obali. Nažalost mu nije dosad bilo moguće da te talasozoonime (od kojih su mnogi dalmatizmi) kartografira kako smo se u prvo doba nadali.

3. Da li je danas moguće napisati monografije: Dalmatska povijesna slovnica; Dalmatska dijalektologija?

Iz spomenutih razloga ili iz razloga koji se bez teškoća mogu naslutiti nije moguće napisati priručnik za dalmatsku dijalektologiju prije nego budu obrađene historijske gramatike svih dalmatskih varijeteta. Na žalost raspolažemo zasad samo (dijelom nepotpunim) povijesnim fonologijama veljotskoga i raguzejskoga. Za upoznavanje nekih kriterija koji su bili upotrijebljeni u dosadašnjim pokušajima dijalektološke klasifikacije dalmatskog jezika treba konsultirati što o tome misle Rosenkranz (1954), Muljačić (1971), Tekavčić (1976 itd.) i Zamboni (1976). Recimo na kraju da je, polazeći od analize dva toponima, Tekavčić (1982b) pokušao zacrtati "idealnu" granicu koja je u prošlosti razdvajala dalmatski i istroromanski.

3.1. Povijesna fonologija

Budući da je nemoguće valjano analizirati posljednji stadij veljotskoga jer ne raspolažemo živim govornicima čijoj bi kompetenciji mogli povjeriti "ovjeru" tzv. minimalnih parova, možemo samo približno rekonstruirati "idealne" sinkronijske ravni (i to ne za sve faze) kako bi ih mogli studirati uzduž dijakronijske osi (i to, naravno, samo za dva najbolje poznata varijeteta). Pri tome ne će biti toliko važna sama struktura tih ravni koliko poznata načela relativne kronologije koja operira "logičkim"

¹⁴ Ovdje autokritički brišem jedan i po redak na sredini lijevog stupca na str. 35. nakon što sam naknadno dobio kompetentno mišljenje portugalskih kolega, po kojima brojni portugalski dijalekatski nazivi za tog mekušca, makar dosta fonetski slični, ne potječu od LOLLIGO.

argumentima tipa *terminus ante quem*, *terminus post quem* i sl. Inventari fonema (i njihovih distinktivnih obilježja), kao i fonotaktičke kombinacije ostat *će*, možda za uvijek, vrlo neodređeni.

3.1.1. Veljotska povijesna fonologija (do 1500. god.)

Jezični materijali (pa i oni koje je sakupio Bartoli) veoma su problematični. Grafije kao *masa*, *muassa*, *miassa*, *maissa*, *mes*, *mesa*, *misa* "misa" oprimjeruju ekstremno rasulo kroz koje je prolazio veljotski u svojoj "agoniji". Da stvar bude još gora, jedan od najozbiljnijih skupljača veljotskog gradiva prije Bartolija, tj. liječnik G. Cubich koji je u Krku dugo djelovao, bio je rodom Furlanac, pa je, kako misli J. L. Butler (1976, 222), Bartoli pogriješio što mu je skoro uvijek ukazao povjerenje kad se morao odlučiti koji je od suživućih likova najstariji. Moramo dakle čitajući Bartolija misliti *cum grano salis*: lik *masa* je izvoran a ostali su plod "kontinuirane diftongacije" koja je pogodila neke tzv. višekratne posuđenice¹⁵ ili hiperkorektnosti. Nitko nam ne garantira da su predlošci svih leksema koje je Bartoli zapisao postojali u krčkom latinskom¹⁶. Možda je u njemu postojala imenica GULA "grkljan", "grlo"¹⁷ i u značenju "usta"¹⁸, pa bi nam ta pretpostavka objasnila ne suviše logične veljotske reflekse od BUCCA (možda se, u stvari, radi o kasnom venecijanizmu).

N.B. Brišemo 14 redaka iz talijanskog izvornika koji su danas neodrživi ili na ovom mjestu neprikladni¹⁹.

Budući da i F. V. Mareš (1986, 9) drži da je datum prijelaza iz praslavenskog u općeslavenski jezik koji navode njegovi prethodnici (tj. kraj 8. stoljeća) samo približan,

15 Tal. terminom *prestiti multipli* nazivlju se tuđice/posuđenice koje su u isti jezik ušle najmanje dvaput, različitim putevima i, neobvezno, u različitim periodima (npr. u hrvatski preko Dubrovnika i Zagreba). Ovdje se radi o umirućem idiomu čiji se govorni subjekti nisu njime ponosili; smatrajući da su strani leksemi (mletački talijanski) vrjedniji od izvornih, oni su ih neorganizirano istodobno posudili i time doprinijeli još većem kaosu.

16 Ni obratno, tj. Bartoli nije spomenuo one latinske predloške za koje nije imao uporišta u vrlo nepotpunom i uglavnom modernom gradivu, kojim je raspolagao.

17 Usp. rumunjski *gură* "usta". Klas. latinski za "usta" ima imenicu srednjeg roda *os*, *oris* (koja se u rom. jezicima sačuvala neizravno kao korijen pridjeva *oralis*, -e). Prvotna značenja lat. *bucca* bila su drugačija, tj. "(napuhani) obraz", "zalogaj", "čeljust" i sl. U značenju "usta" refleksi od BUCCA su se generalizirali u nekim romanskim jezicima istom kad je stari leksem postao nepriličan, nakon fonetskih konfuzija slijedom kojih ga je bilo teško razlikovati od *os*, *ossis* "kost".

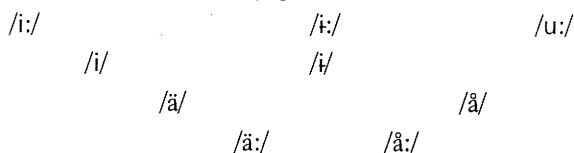
18 Bartoli, 1906, sv. 2, 176, pozna, u značenju "usta", četiri lika: *buka*, *buocca*, *bocca* i *byak* od kojih nijedan nije izvoran (očekivalo bi se **Baca*) što je dokaz više, u kakvoj se krizi veljotski nalazio kad je morao posuditi (makar i s adaptacijama) tuđe lekseme za jednu tako običnu "stvar".

19 Jakobson je u svoje doba tvrdio da postojanje "složenih" fonema implicira prethodno postojanje "jednostavnih" fonema, tj. da neki fonološki sustav mora npr. imati stariji /u/ da bi mogao stvoriti ili primiti /y/, ili /s/ bez koga ne bi smio imati /ts/ (obratno, dakle, nije moguće). Kritičari su napali taj "aksiom" osobito glede vokalizma. Stoga na str. 35 izvornika brišem odlomak od: *Hadlich* do: *due fonemi*.

mišljenja sam da se taj "događaj" na Krku (koji se nalazi na periferiji Slavije) smije postdatirati za oko dvjesto godina²⁰. Prema tome prvi su Hrvati na Krku posjedovali po svoj prilici vokalizam sa devet oralnih fonema koji Mareš vremenski locira na prijelazu između *Urslavisch* i *Gemeinslavisch*²¹.

Po mom mišljenju (v. i Tekavčić 1976), najstariji hrvatski oralni vokalizam na Krku dade se prikazati nepotpunim trapezom (v. idući dijagram) u kojemu je (sekundarni) /u:/ nastao monoftongizacijom dvaju starih diftonga dok /i:/ potječe od primarnog /u:/. I u ovoj je fazi fonološki bitna opozicija po kvantitetu. Da i grafički istaknemo tu činjenicu, bilježimo²² /ä/ umjesto /e/ i /ã/ umjesto /o/. Boja zvuka (tal. *timbro*) ovih fonema, a isto tako fonema /i/ i /i:/²³, ovisi o njihovoj kratkoći (a ne obratno).

Pogledajmo sada sljedeći dijagram:

Nazalni vokalski fonemi koje slavisti bilježe kao /ɛ/ i /ɔ/, suvišni su za našu temu. Nije teško primijetiti da slavenski²⁴ u to doba ne posjeduje glasa koji bi bio nalik zatvorenom o²⁵.

Na svoje strane vokalizam "krčkog latinskog" bio je dobio jedan novi fonem, tj. /y/. Samo se dio njegovih realizacija duguje grčkom utjecaju (o kome je pisao Lausberg 1969, 163; 1967, 13, 23-24), tj. ishodi sekvencija QUI: i GUI:; usp. QUI:NDECIM koji je dao, preko nepoznatih međulikova, *čonko*, i ANGUILLA > *angola*. Da bismo došli do tih finalnih rezultata iz 19. st. pretpostavlja se sljedeći niz: **kyndeke* > *čynkə > *čönkə > *čönkə (i analogni nizovi). Međutim se ishod latinskog dugog *u* (u toj se pojedinosti slažem s Tekavčićem, 1976, 69) mora povezati s jednim

20 Dakle krajem 10. stoljeća.

21 Iz toga se ne smije zaključiti da govori u centru Slavije, osobito ako se radi o idiomima kojih su nositelji bili politički snažni, nisu mogli i prije kraja 8. st. izaći iz "općeslavenske" anonimnosti. Napominjemo da je Bugarska bila prva država sa slavenskom većinom koja je međunarodno priznata (najprije od Bizanta 683. god.).

22 To nam omogućuje da operiramo i grafički suvislo s dva stupnja otvora što nije moguće onim slavistima koji mjesto međunarodnih transkripcijskih znakova bilježe ćirilski *jer* (*b*) za kratko *i* i ćirilski *ior* (*ǃ*) za kratko *u* ili za kratko *ǃ*.

23 Još je gore što Mareš (1986, 7) (pri čemu nije jedini) bilježi znakom *y* tzv. nezaokruženi *u* (čime prenosi pogriješno u transkripciju znak koji se u latiničkoj *transliteraciji* upotrebljava za ruski *jori* (*JI*)).

24 Usp. Mareš (1986, 9).

25 U mojoj viziji radilo se o kratkom /u/.

sličnim razvojem u hrvatskom adstratu (gdje imamo /u/ > /i:/ itd.). No veljotski nije primio fonem /t/ jer je samo /y/ mogao palatalizirati prethodne stražnjonepčane suglasnike (CU:LŪ > *čol*) i u kasnijim fazama biti polazna točka za stvaranje silaznog diftonga koji ima nepčani poluvokal kao drugi dio; da se sačuvalo *u*, ono bi moglo diftongacijom dati samo /ow/²⁶. Oba procesa koja su rezultirala s /y/ vrlo su stara (i tu Lausberg ima pravo (1967, 13), ukazujući na palatalizaciju fonema *k* i *g* ispred *y* u retoromanskome i u nekim francuskim dijalektima.

Prije kontakta s Hrvatima metafoneza je bila pogodila u veljotskome koji se rađao foneme /ɛ/, /ɔ/ i /a/ pod naglaskom u oba slogovna tipa. Možda se je već bila generalizirala i u leksemima koji ne završavaju na /i:/ i /u/, osobito ako su bili dio iste paradigme (dakle, najprije u likovima ženskog roda kao BONA pa također u: DECEM, BENE, PORTA). Brojne su sinkope uništile skoro sve intertoničke slogove (ili samo njihove samoglasnike) dok su završni samoglasnici (koji će biti apokopirani po izvršenoj degeminaciji), skoro uvijek bili oslabili u /ə/, tj. reducirali su se u tzv. "neodređeni" vokal, ukoliko nisu potjecali od -A ili od -I:. Veljotski primjeri iz 19. st. *kin* < CANES, *dokič* < DUCATI svjedoče da je *a* u tzv. internim metafonijским pluralima imao osebujan razvoj čije međufaze nismo u stanju fiksirati; ne može se pomišljati da se je tu bilo razvilo otvoreno *e*, jer bi ono palataliziralo prethodni velar (kao u CENTUM > **kjēntə* > *čant*). "Normalni" ishodi sedam naglašanih vokalskih fonema "italskog vulgarnog latinskog" u najstarijem "krčkom latinskom", kao i fonema /y/ koji je nastao zahvaljujući grčkom utjecaju, dadu se prikazati, za razdoblje prije dolaska Slavena, sljedećim dijagramom (on sadrži samo dva primjera koje svatko ne će odmah moći identificirati: **ninopta* < NOVA NUPTA "nevjesta", **suctus* < (EX)SU:CTUS "suh", koji su potvrđeni u 19. st. kao *ninapta* i *sot*).

/i/ *spina

*millā

/e/ *pera

*messa

*sera

/y/ *čyn(de)kā

*anğylla

/u/ *luna

*suktā

/o/ *krokā

*ninopta

*korona

/ɛ/ *bjēnā

*fjerrā

/ɔ/ *fwōkā

*kwōllā

/a/ *kwarā < CARU

*kwarrā < CARRU

26 Da tako nije bilo, dokazuje i nepostojanje inačice **louna* od LUNA.

NB. Latinski diftong AU bio je, kako se čini, već tada dao aw (PAUPER > *pawper*).

Pretpostavljamo za Krk, barem od 9. st. dalje, postojanje dvaju "dijalekata": dijalekt A kojim su govorili "pravi" Veljoti, i dijalekt B kojim su govorili dvojezični Hrvati i koji je vrlo vjerojatno djelovao na prvi u uvjetima i s posljedicama o kojima se samo može nagađati uz pomoć logičkih domišljanja. Čak i onda kad je dijalekt A bio motiviran vlastitim strukturalnim potrebama, postojanje sličnih trendova u hrvatskome koji su se reflektirali u dijalektu B, moglo je pojačati slučajne analogne trendove u dijalektu A. Za dvojezične Hrvate glavni je problem bio kako izraziti uz pomoć vlastitih samo dvaju stupnjeva otvora četiri romanska stupnja. Što se geminata tiče, one su lako mogle biti pretvorene u jednostavne suglasnike; poluvokalski dijelovi veljotskih diftonga mogli su biti eliminirani. Recimo već sada da znak [ə] predstavlja u hrvatskoj fonetici jedan ultrakratki vokal kojim su rezultirali slavenski kratki /i/ i /u/ prije nego su, u određenim pozicijama, nestali bez traga.

Iz onoga što znamo o kasnoveljotskim (iz 19. st.) likovima za gornje primjere, možemo dedukcijom zaključiti da je njihovo izgovaranje "na slavenski način" doprinijelo definitivnoj "sudbini" određenih fonema ili njihovoj dezintegraciji. Moguće je krčkohrvatski uspio ispuniti jednu vlastitu "lakunu", tj. nepostojanje kratkog *u*, zahvaljujući naporima tih dvojezičnjaka da izgovore riječi poput **ninopta* (uz uvjet da je veljotsko *o* bilo samo fonetski kratko, makar je odgovarajući latinski glagol glasio NU:BO 3). "Nered" u dijalektu A bio je na neki način pretprogramiran i bit će doveo, npr., do jednakih rezultata fonema /i/ i /e/, ali samo kad su stajali pod naglaskom u otvorenom slogu: Bartoli bilježi SPI:NA > *spajna* i SE:RA > *sajra* (ali MI:LLE > *mel* i MISSA > *masa*). Pretpostavljamo, dakle, ove likove u hrvatskim dvojezičnim ustima:

/i:/ *spi:na
*pi:ra
*si:ra

/i:/ *li:na

/u:/ *kru:kə
*koruna

/i/ *milə
*misa

/i/ *čin(de)kə
*anġila
*siktə

/u/ *ninopta

/ä/ *färə

/ä/ *kälə
*kârə 'carro'

/ä:/ *bä:nə

/ä:/ *fä:kə
*kâ:rə 'caro'

Budući da se upravo za vrijeme prvih hrvatsko-romanskih jezičnih dodira na Krku velarno krilo hrvatskog vokalizma nalazilo u pokretu, postoji valjan razlog za pretpostavku da su B-govornici "centralizirali" svoj /u:/, "sugerirajući" tako A-govornicima (koji su raspolagali jednim fonemom srednjeg reda ali zaokruženim) da "centraliziraju" svoj /u/ u /y/ (**luna* > **lyna*). Prijelaz **korona* > **koruna*, do kog je tada došlo, dade se objasniti "usisnim" djelovanjem nastalog "vrtloga" (njem. *Sog*). S obzirom na starinu prve pojave, za nju se ne može držati odgovoran "pritisak" na primarno *u* sa strane novog veljotskog *u*, tj. onog, koje je rezultiralo iz monoftongacije (mislimo na : FOCU > **fwɔkə* > **fúkə* > *fuk*). Iz istog razloga valja isključiti navodni pritisak sa strane novog *i* na palatalno krilo veljotskog vokalizma (mislimo na : BENE > **bjenə* > **bi^enə* > *bin*).

Sva su tri fonema prvog stupnja otvora bila izložena silaznoj diftongaciji (Tekavčić 1976, 77ss.), kojom se u svoje doba temeljito pozabavio F. Schür. Dok je njena prva faza vrlo stara (usp. toponim *Flaveyco*, a. 1076, ali taj se nalazi blizu Zadra; Tekavčić 1982b ga izvodi od FLAVI VI:CU), druga joj se faza kako se čini razvila tek nakon 1400 (usp. toponim *Canayti*, a. 1419, od CANNE:TUM, zapisan u Rabu; Guberina 1985, 183). Za vokale vanjskih redova taj je proces neupitan: poludiftonzi su se diferencijacijom razvili u diftonge (**ij* > **ej*; **uw* > **ow*). Međutim, u slijedu **yj* > **øj*, glas *ö*, tuđ obadvjema adstratima, bio je zamijenjen s *o* (**lyjna* > **lojna*). Kasnije su se sastavnice prvih dvaju diftonga opet diferencirale na osnovi disimilacije (usp. likove iz 19. st.: *pajra*, *korawna*). Identičan razvoj kratkih /e/ i /o/ (*masa*, *ninapta*), koji je Hadlich (1965, 52) usporedio s fuzijom dvaju hrvatskih poluvokala, kao i prijelaz tog zajedničkog ishoda u *a*, Tekavčić (1976, 76 ss.) objašnjava na drugi način.

Posebne teškoće pričinja sudbina fonema /a/ i /ɔ/ , situiranih na mjestu na kome je slavenski trapez mogao "pritiskati" romanski trokut²⁷. Dok je Bartoli držao da se ishodi tih fonema nisu pomiješali (fonem *a* je navodno u otvorenom slogu dao "fluktuirajući diftong" (njem. *schwebender Diphthong*) *ûɔ* koji se reducirao u monoftong *u* u riječima kojih je akcent apokopom došao u zadnji slog, ali ima, priznaje, i primjera da je *ûɔ* prešlo u *wa*; što se tiče fonema *o*, njegovu su se konačni ishodi razlikovali: u otvorenom slogu imamo *u* a u zatvorenom slogu *wa*), Hadlich (1965, 43 ss.) je ustanovio da su se pod slavenskim utjecajem fuzionirali, čemu se usprotivio Butler (1976, 222 ss.) koji je odbio mogućnost takve "poddiferenciranosti" u (engl. *under-differentiation*) označivši ujedno neke neugodne "iznimke" kao

27 Da bi čitateljima koji žele znati što se desilo nakon 1500 stvar bila jasnija, donosim definitivne rezultate 18 primjera iz predzadnjeg dijagrama (dijalekt A) od 1. do 4. vodoravne crte: *spajna*, *mel čonko*, *anğola*, *lojna*, *sot - pajra*, *masa*, *sajra*, *krawk*, *ninapta*, *korawna - bin*, *fjar*, *fuk*, *kwal - kwor* (sporadično *kūr* (ž. rod: CARA > *kura*), *kwar*. Kako je razvidno, u zadnjoj veljotskoj fazi postoji samo pet samoglasnih fonema (*i*, *e*, *a*, *o*, *u*), tj. isti oni koji postoje u hrvatskom i u kolonijalnom mletačkom, i - ako se izuzme sporni "fluktuirajući diftong" - postoji samo pet diftonga, i to tri uzlazna (*ja*, *wa*, *wo*) i dva silazna (*aj*, *oɔ*). Usp. Muljačić (1992, 113).

"zanemarivu količinu" (franc. *quantité négligeable*), za koju je kriv, "skoro isključivo" Cubich. Po njemu je /a/ dao u oba slogovna tipa diftong *ûo* (koji se mogao reducirati u *u*, ali samo ako se nalazi u otvorenom slogu i u riječima koje su naknadno postale oksitone). Na žalost nam nedostaju izravni podaci o izgledu tih primjera u srednjem vijeku, a moderni ishodi su takvi da ne dopuštaju suvislu odluku (usp. Bartoli 1906, sv. 2, 198 ss., o refleksima od CARU i CARRU). Butler po svoj prilici ima pravo za dijalekt A. - Mnogi mali problemi čekaju još na svoje rješenje. Drugačija mišljenja o vokalizmu imaju Mancarella (1987) i Swiggers (1987).

Za veljotski poslije god. 1500 ⇒ 207a, 207b. Za dodire s istroromanskim usp. Crevatin (1992).

Iako se veljotski konsonantizam obično smatra konzervativnim (ne mijenjaju se bezvučni međuvokalski suglasnici ni skupovi Kons. +/l/, pa čak ni -PT-, -MN-), on ipak posjeduje šest novih fonema (/ts/, /dz/, /č/, /ǰ/, /ʎ/ i /ŋ/). Mišljenja glede -KT- se razilaze: neki smatraju da OCTO > (g)*uapto* "osam" dokazuje paralelizam s rumunjskim razvojem, dok je za druge taj primjer ništav jer se smije tumačiti serijalnošću sa *šapto* "sedam"; treći opet drže da je labijalizacija tog suglasničkog skupa slab odjek jedne izglose zajedničke veljotskom i rumunjskom, s obzirom da se mletački model nametnuo (dokaz bi bio primjer NOCTE > *nyakt* > *nyat*; usp., za pojedinosti, Muljačić (1971, 404-408), di Giovine (1982) i Ölberg (1988).

3.1.2. Raguzejska povijesna fonologija

Predložena rekonstrukcija (Muljačić, 1962b; 1971, 410-412) zasniva se na brojnijim primjerima nego što su oni, također neizravni, kojima raspolažemo za srednjovjekovni veljotski, ali ti imaju manju dokaznu snagu jer ih nije moguće usporediti sa sintopijskim tekstovima iz kasnijih vremena. Raguzejski se mogao stoljećima razvijati bez bitnih neromanskih poticaja. Iako u albanskim romanizmima postoji /y/; u Dubrovniku ne nalazimo ništa što bi tome sličilo: polazi se od vokalskog trokuta s dva reda (diftong *ay* se bio pretvorio u *av*). Dok su se za otvorene foneme /e/, /b/ metafonijski ishodi generalizirali u otvorenim slogovima, zatvoreni su fonemi /e/, /o/ bili izvrgnuti, u otvorenim slogovima, "spontanoj" diftongaciji (usp. *meise*, a. 1363., "mjeseć", *doux* "dužd"). Ovi *ej* i *oɥ* su opet dali *e* i *o* da bi se konačno zatvorili (*mise*, *duse*). Raguzejski iz 13. st. mogao je još izbjeći štetne posljedice početne degeminacije nakon skoro svih vokalskih fonema (ishodi od PANE i PANNU razlikovali su se kao *pān* - *pan*, itd.). Njegov je konsonantizam bio konzervativniji od veljotskoga: hrvatski dalmatizam *kimak* "stjenica" < CIMICE dokaz je za postojanje lika *kinkə u raguzejskom. Sačuvani su i suglasnički skupovi -KT-, -KS- (pisano -x-) (ali vidi *Majsan* < MAXIMU: tako se zove jedan školj kod Korčule), -MN-. Nedostaju primjeri za -PT-. U nove se foneme ubrajaju samo /ts/, /dz/ (možda i /č/).

3.2. Povijesna morfosintaksa

Ni materijali koje je izdao Bartoli nisu dovoljni za potpun opis (nisu nam poznati mnogi glagolski likovi, osobito oni za 2. lice jednine prezenta, s obzirom da su Udina i Bartoli jedan drugome davali vi). Srednjovjekovna dokumentacija je vrlo oskudna. Mogu se samo, i to s velikim oprezom, formulirati neke značajke morfosintakse. *Imenica*: Nedostaju sigmatski likovi množine (za ženske se imenice polazi od oblika na -AS; Lüdtke 1982, 36-37). U tzv. internim pluralima muških imenica i nekih zamjenica (§ 3.1.1.) tematski se /t/ i /k/ palataliziraju; za paralelne pojave u rumunjskom i furlanskom v. Tekavčić (1984, 98-99). - *Član*: Prepozitivan, od ILLU, ILLA. - *Glagol*: Sačuvane su sve četiri konjugacije; bujno su se razvili infiksi u likovima koji su naglašeni na korijenu u oba prezenta i u imperfektu (-aj- u veljotskome, -esk- u raguzejskome). Nasuprot Bartoliju, koji misli da veljotski futur I nastavlja latinski futur II, Tekavčić (1976/1977) s dobrim argumentima reafirmira starije mišljenje Ascolija i W. Meyer-Lübkea.

Sintaksa: Ono malo što je iz nje poznato tiče se u 95% slučajeva veljotskoga iz 19. stoljeća.

3.3. Povijesna leksikologija

Samo 483 od oko 2100 natuknica koliko ih je (ne brojeći inačice) zabilježio Bartoli "pučkog" su porijekla, dok su ostale posuđene (Fisher 1976, 115). Komparatisti polažu naročitu važnost na lekseme koji postoje samo u veljotskome (ili u njemu i u jednom jeziku tzv. *Romania Byzantina*). Pošto su na ovom sektoru podaci o raguzejskom skoro ravni nuli, obično se studiraju u poredbene svrhe albanski i hrvatski romanizmi (Haarmann 1979). Postoji jedan veljotski etimološki rječnik (Elmendorf 1951; može se konzultirati samo kao mikrofilm), ali taj vrlo često ne odgovara očekivanjima (Fisher 1976, 127).

3.4. Onomastika

Samo vrlo mali dio podataka koji se nalaze u godišnjoj bibliografiji časopisa *Onoma* tiče se dalmatskoga. Stoga se predlažu za čitanje Muljačić (1969, 1981, 1988) i Skok (1971-1974, *sub voce*). Toponimi i antroponimi su najčešće studirani "atomistički" (tj. jedan po jedan) a vrlo rijetko u skupovima (tj. oni koji, npr., postoje u nekom selu, u nekoj općini ili na nekom manje ili više velikom području ili su pojavni oblici nekog tipa koji se bazira na određenim morfološkim, semantičkim ili etimološkim kriterijima). Postoji jedna velika retrospektivna bibliografija svih radova koji obrađuju hrvatska i srpska mjesna i osobna imena koja završava s god. 1975. i broji 5729 bibliografskih jedinica (Putanec/Šimunović 1987). P. Šimunović priprema njen nastavak.

3.4.1. Toponomastika

Nasuprot Jirečeku (1902-1904; 1984, § 5) većina se radova bavi pojedinačnim toponimima. Na sreću postoje i klasične studije o (skoro svim) toponimima na o. Krku (Skok 1927 ss.), u Dubrovniku i okolici (Skok 1931), u Splitu (Skok 1952a, 1952b; v. i Pivčević 1984), u Zadru (Skok 1954) i na svim hrvatskim otocima (Skok 1950). O etimonu toponima *Dubrovnik* v. Muljačić (1964) i Alerić (1982). Postoje također radovi o mnogim toponimima u Boki Kotorskoj (Mayer 1954, Musić 1978). Ako želimo saznati nešto o toponimima iz općine Budva, Bar i Ulcinj, moramo se još uvijek služiti Jirečekomovom monografijom (Šimunović 1984/1985, 175-176, je veoma lapidaran). Sve druge općine u kojima se nekoć govorio dalmatski proučene su više ili manje dobro osim Trogira, grada koji se među prvima kroatizirao. Za Split v. sad i Petrić (1984/1985).

Osobito su pozornosti vrijedna dva recentna naslova: jedna monografija o toponimima na cijeloj istočnoj obali Jadrana (koja uključuje i otoke) (Šimunović 1986) i studija o iskonskoj romansko-hrvatskoj simbiozi u svjetlu toponimije (Šimunović 1984/1985) koja sadrži nekoliko karata: a) o predijalnim imenima koja završavaju na *-an* < *-ANUM*, češća u Istri nego u Dalmaciji; b) o santoremima, tj. o toponimima koji odražavaju imena svetišta oko kojih su se oformila naselja kojih imena počinju većinom sa *St-*, *Su-* ili *Sut-* < *SAN(C)TU* odnosno *St-*, *Su-*, *Sto-* < *SAN(C)TA*, za koje v. Putanec (1963); c) o dosad otkrivenim rimskim *villae rusticae* (nekoliki su toponimi nastali "proprijalizacijom" općih imenica, npr. *Polača* i *Polače* od *PALATIUM*); d) o toponimima "paleoromanskog" podrijetla. O tipu *c* v. Vajs (1982/1983). Jednu stariju monografiju (Skok 1934) nadmašila je jedna novija (Schramm 1981) koja je istražila skoro cijelu jugoistočnu Europu (uključujući istočnu Austriju ali bez Grčke južno od grada Larisse).

Prve zabilježbe toponima romanskog podrijetla u slavenskim tekstovima često su mnogo kasnije od doba u kome su dotični toponimi (usmeno) posuđeni; npr. *Solin* (zabilježen 1331.), iako je situiran na ruševinama *Salone*, zauzete 613! Ponekad postoje dva lika za isti grad (usp. *Jakin* i *Ankona*). U mnogim se slučajevima očuvao samo noviji alotrop, tj. talijanizam, dok dalmatizam nije ostavio traga. Unatoč tome fonetske značajke sadržane u liku toponima dopuštaju nam, npr., da lik *Zadar* s pravom smatramo starijim nego lik *Zara*. G. de Villehardouin koji 1202. god. spominje *Jadres en Esclavonie* sigurno je u Zadru čuo hrvatski ili dalmatski lik koji sadrži *-d-* (Skok, 1951).

Različit ishod od *ALBONA* > *Labin* i *MONTONA* > *Motovun* omogućio je trasiranje granice između nekadašnjeg dalmatskog i istroromanskog teritorija. - Nije više potrebno tumačiti zatvaranje zatvorenog /o/ u otvorenom slogu u *u* pomoću metafoničkog utjecaja (starolatinskog) "lokativa" množine (*-is*). Pošto samo *SALONA* zajamčeno posjeduje plurale tantum (*SALONAE*, *-ARUM*), bit će uputnije tumačiti hrvatske toponimijske likove kao *Rim* općepoznatim zatvaranjem *o* > *u* (dakle nizom: *ROMAE* > **Rumā* > **Rimā* > *Rimā*).

3.4.2. Antroponimija

Od Jirečeka dalje mnogi su antroponomastičari zapravo studirali povijesnu demografiju. Model slavensko-romanske simbioze (Skok 1928) ispravio je taj trend: nije rečeno da su osobe koje su imale internacionalno ime morale obvezno pripadati romanskom etnosu (i obratno); hrvatski su vladari imali uvijek dva imena, npr. *Petar Krešimir*, *Dmitar Zvonimir*, a osobe s "čistim" romanskim imenom bile su (često), u dvojezičnom ambijentu u kome su živjele, nazivane hibridnim tvorbama kojih je osnovica bila romanska a sufiks hrvatski (usp., za *Vitus* ili *Vito* likove kao *Vitacia* [Vitača], *Maria* kao *Marichna*, tj. sa hrvatskim sufiksima *-ača* odnosno *-ih(i)na*). Monografija koje bi obrađivale sva osobna imena na cijelom jadranskom sektoru nema. Toj svrsi slabo mogu koristiti prezimena dokumentirana popisom pučanstva iz 1951 (Putanec/Šimunović 1976; analogni popis osobnih imena s podacima o naseljima gdje su upotrijebljena ne postoji), iz razloga što, za razliku od toponima, nosioci antroponima nisu vezani za jedno fiksno mjesto. Svestrano usmjerene studije o antroponimima u upotrebi unutar dubrovačkog vlasteoskog sloja (Mahnken 1957, 1960) ili u vodećim zadarskim, trogirskim i splitskim slojevima (Jakić-Cestarić 1972, 1973, 1974, 1976, 1981) ukazuju na ulogu Hrvatica, kao supruga (romanskih) plemića i građana, u pohrvaćivanju tih gradova. - Onome tko umije analizirati nepotpuna podudaranja glasova i glasovnih skupova, grafije antroponima (npr. "latinski" likovi *Dabro* i *Pruona* za *Dobro* i *Prvonja*) otkrivaju podatke o dvama fonološkim sustavima i, ponekad, odjeke inače nedokumentiranih glasovnih promjena. Tako npr. Muljačić (1978) ukazuje da se u raguzejskom mora pretpostaviti tzv. progresivna asimilacija, inače nepoznata u Romaniji (prijelaz *-nl-* > *-nn-* > oprimjeren je ženskim osobnim hrv. imenom *Linja* < *Ligna* < **Elinula* (tj. umanjena od HELENA).

4. Izgledi i želje

Dijalektološka istraživanja kojima će pomoći razni slavistički atlasi (zasad u obradi) kao i arhivska sondiranja jamačno će unaprijediti dalmatološke studije, iako se nitko ne usuđuje nadati da će se jednog lijepog dana pronaći izvorni zapisi sjednica dubrovačkog Senata iz kojih su sažete u latinskoj jezičnoj formi anonimne formulacije: *Prima pars est de...., Secunda pars est de...., Per ballottas...*

Nedostaju nam: a) talijansko-veljotski rječnik; b) rječnik romanizama (ili barem samo starih toponima) hrvatskih i srpskih, snabdjevenih kronološkim podacima, po regijama; c) sociolingvističke studije o "krovnim jezicima" pod kojima se dalmatski nalazio i o međusobnom djelovanju dalmatskoga i raznih adstratskih jezika koje bi trebale dati odgovor na opravdano pitanje da li dalmatski varijeteti pripadaju *jednom* jeziku (Zamboni 1976, 47-48) ili *nekolikim* jezicima (v. sad Muljačić 1992)²⁸.

28 Moje mišljenje da su u srednjem vijeku postojala barem tri dalmatoromska jezika (jadertinski, raguzejski i labeatski) formulirao sam u radu "Il gruppo linguistico illiro-romanzo", u:

Karta 1: Urbana središta dalmatinskog i prevalitanskog latiniteta.

N.B. Nakon invazija u 6. i 7. stoljeću ostala su pod bizantskom vlašću samo središta čija su imena uokvirena.

Moglo bi se dodati nešto čega nema u izvorniku:

N. B. Lik * (*Ad Urbem Novam*) koji je kao etimološki predložak za *Dubrovnik* predložio Alerić (1982) doživio je kritiku pošto nije poznat nijedan slučaj da se suglasnički skup *-rb-* razvio u *-br-*. Stoga mi se danas ipak čini boljim etimon koji sam predložio u Muljačić (1964), tj. (*CASTELLUM DE EPI)DAURO NOVO* koji je, izobličen pučkom etimologijom (logičnom jer su prve kuće i zidine bile dijelom od drvenih greda i dasaka), dobio konačno sufiks *-ik*.

Probrana bibliografija

- Alerić, Danijel, *Slavensko ime grada Dubrovnika*, *Filologija* 10 (1982), 69-92.
- Arvinte, Vasile, *Die Westgrenze des Entstehungsgebietes der rumänischen Sprache*, *ZBalk* 6 (1968), 97-113 (s jednim zemljovidom).
- Banfi, Emanuele, *Note sull' elemento lessicale neogreco di origine latina alla luce della romanizzazione interadriatica*, *Abruzzo* 19:3 (1981), 79-102.
- Bartoli, Matteo Giulio, *Das Dalmatische*, 2. vol., Wien, A. Hölder, 1906.
- Bonfante, Giuliano, *Il posto che spetta al dalmatico fra le lingue romanze*, *AATSL* 48 (1983), 207-238 (=1983a).
- Bonfante Giuliano, *Dalmatico e serbocroato*, *RALinc* 38 (1983), 205-207 (=1983b).
- Butler, Jonathan L., *Uno sguardo al vocalismo tonico del vegliotto*, *ACILPR* XIII: 1 (1976), 221-228.
- Crevatin, Franco, *Romania disiecta e Romania submersa nell'Adriatico orientale*, *ACILPR* XVIII:1 (1992), 211-227.
- Di Giovine, Paolo, *Il gruppo ct latino in albanese*, Roma, Herder, 1982.
- Elmendorf, John V., *An Etymological Dictionary of the Dalmatian Dialect of Veglia*, Chapel Hill, University of North Carolina, 1951 (unpublished Ph. D.-Dissertation).
- Ferluga, Jadran, *Dalmatien. Geschichte und Wirtschaftsgeschichte im Mittelalter*, *LM* 3 (1984), 444-454.
- Fine, John Van Antwerps Jr., *Croatia*, *DMA* 4 (1984), 1-8.
- Fisher, John, *The Lexical Affiliations of Vegliote*, London, Associated University Presses, 1976.
- Foretić, Vinko, *Zur Geschichte der Romanen Dalmatiens im Mittelalter*, u: *Holtus/Kramer* 1987b, 483-503.
- Francescato, Giuseppe, *La posizione del dalmatico e i dialetti dell'Italia meridionale*, *Abruzzo* 8:2/3 (1970), 3-15.
- Francescato, Giuseppe, *Rumeno, dalmatico, ladino, italiano: premesse e prospettive per una classificazione*, *SCL* 24 (1973), 529-537.
- Guberina, Petar, *La diphtongaison vegliote est-elle une diphtongaison romane?*, u: *Mélanges de linguistique dédiés à la mémoire de Petar Skok*, Zagreb, ASASM, 1985, 181-191.
- Haarmann, Harald, *Der lateinische Einfluß in den Interferenzzonen am Rande der Romania*, Hamburg, Buske, 1979.
- Hadlich, Roger Lee, *The Phonological History of Vegliote*, Chapel Hill, University of North Carolina, 1965.
- Hahn, Johannes, *Dalmatien. Die spätantike Provinz Dalmatia*, *LM* 3 (1984), 444.
- Holtus, Günther/Kramer, Johannes, *Streiflichter auf Forschungen zum Dalmatischen und zum Istroromanischen*, u: *Holtus/Kramer* 1987b, 43-53 (=1987a).
- Holtus, Günther/Kramer, Johannes (edd.), *Romania et Slavia Adriatica. Festschrift für Žarko Muljačić*, Hamburg, Buske, 1987 (=1987b).
- Jakić-Cestarić, Vesna, *Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena*, *Radovi* 19 (1972), 99-166.

- Jakić-Cestarić, Vesna, *Das Volkstum des mittelalterlichen Zadar im Lichte der Personennamen*, BNF 8 (1973), 119-138.
- Jakić-Cestarić, Vesna, *Ženska osobna imena i hrvatski udio u etnosimbiotskim procesima u Zadru do kraja XII. stoljeća*, Radovi 21 (1974), 291-336.
- Jakić-Cestarić, Vesna, *Antroponomastička analiza isprave zadarskog priora Andrije s početka X. stoljeća*, OnJug 6 (1976), 195-215.
- Jakić-Cestarić, Vesna, *Nastajanje hrvatskoga (čakavskog) Splita i Trogira u svjetlu antroponima XI. stoljeća*, HDZ 5 (1981), 93-112.
- Jireček, Constantin, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters*, 3. vol., Wien, C. Gerold's Sohn, 1902-1904 (=DsWien 48/49).
- Jireček, Constantin, *L'eredità di Roma nelle città della Dalmazia durante il medioevo*, I. Introduzione (1984), Seconda parte. II. Documenti. III. Nomi di persona (1985), Terza parte (fine) (1986), Roma, SDSP, 1984-1986.
- Klaić, Nada, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, Školska knjiga, 1971.
- Klaić, Nada, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, Školska knjiga, 1976.
- Kuhn, Alwin, *Romanische Philologie I. Die romanischen Sprachen*, Bern, Francke, 1951.
- Lausberg, Heinrich, *Romanische Sprachwissenschaft*, vol. 1, Berlin, de Gruyter, 1969³.
- Lausberg, Heinrich, *Romanische Sprachwissenschaft*, vol. 2, Berlin, de Gruyter, 1967².
- Lüdtke, Helmut, *Fonetica e morfologia storico-comparative: il posto che spetta al romeno e al dalmatico di fronte alla compagine dialettale italiana*, Abruzzo 20:2/3 (1982), 31-40.
- Mahnken, Irmgard, *Die Personennamen des mittelalterlichen Patriziats von Dubrovnik als Quelle zu ethnographischen Untersuchungen*, SlavRev 10 (1957), 279-295.
- Mahnken, Irmgard, *Dubrovački patricijat u XIV. veku*, 2. vol., Beograd, Naučno delo, 1960.
- Mancarella, Giovan Battista, *Frangimento vocalico nel dalmatico e nei dialetti dell'Italia meridionale*, u: Holtus/Kramer 1987b, 271-288.
- Mareš, František Václav, *Vom Urslavischen zum Kirchenslavischen*, u: Rehder, Peter (ed.), *Einführung in die slavischen Sprachen*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1986, 1-19.
- Mayer, Antun, *Catarensia*, ZHIJAZU 1 (1954), 95-109.
- Metzeltin, Michael, *Veneziano e italiano in Dalmazia*, u: Holtus, Günter et alii (edd.), *Lexikon der Romanistischen Linguistik (LRL), Band/Volume IV*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1988, 551-569 (s jednim zemljovidom).
- Mihăescu, Haralambie, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, București/Paris, Editura Academiei/Les Belles Lettres, 1978.
- Muljačić, Žarko, *Raguseo *lāro > serbo-croato léro "birichino"*, u: *Studi in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni Maver*, Roma/Firenze, Sansoni, 1962, 491-498 (=1962a).
- Muljačić, Žarko, *Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima* 14. st., RAD 327 (1962), 237-380 (=1962b).
- Muljačić, Žarko, *Intorno al toponimo Dubrovnik*, AION-S 7 (1964), 117-125.
- Muljačić, Žarko, *Die slavisch-romanische Symbiose in Dalmatien in struktureller Sicht*, ZBalk 5 (1967), 51-70.

- Muljačić, Žarko, *Bibliographie de linguistique romane: Domaine dalmate et istriote avec les zones limitrophes* (1906-1966), RLiR 33 (1969), 144-167; 356-391.
- Muljačić, Žarko, *Dalmate*; u: Bec, Pierre (ed.), *Manuel pratique de philologie romane*, vol. 2., Paris, Picard, 1971, 393-416.
- Muljačić, Žarko, *Über zwei krkumänische Texte aus dem 18. Jh.*, ZBalk 12 (1976), 51-55.
- Muljačić, Žarko, *Un caso di assimilazione progressiva nell'antico raguseo*, InCLing 4 (1978), 49-54.
- Muljačić, Žarko, *Noterelle dalmatiche*; u: Bergerfurth, Wolfgang/Diekmann, Erwin/Winkelmann, Otto (edd.), *Festschrift für Rupprecht Rohr zum 60. Geburtstag*, Heidelberg, Groos, 1979, 327-337.
- Muljačić, Žarko, *Bibliographie de linguistique romane: Domaine dalmate et istriote avec les zones limitrophes* (1966-1976), RLiR 45 (1981), 158-214.
- Muljačić, Žarko, *Aspetti recenti dello studio del dalmatico*; u: Benincà, Paola, et al. (edd.), *Scritti in onore di Giovan Battista Pellegrini*, vol. 1, Pisa, Pacini, 1983, 101-108.
- Muljačić, Žarko, *Différentiation sémantique des reflets de EQUIFERUS, EQUIFERA dans la Romania*, ACILFR XVI:2 (1985), 269-273.
- Muljačić, Žarko, *Dalmatian / Dalmate*; u: Janse, Mark et al. (edd.), *Bibliographie linguistique de l'année 1985 et complément des années précédentes - Linguistic Bibliography*, Dordrecht/ Boston/Lancaster, Nijhoff, 1987, 336-337 (1987a).
- Muljačić, Žarko, *Das altromanische Erbe in Dalmatien*, Die slawischen Sprachen 11 (1987), 89-98 (s jednim zemljovidom) (=1987b).
- Muljačić, Žarko, *Bibliographie de linguistique romane: Domaine dalmate et istriote avec les zones limitrophes* (1976-1987), RLiR 52 (1988), 183-239; 574.
- Muljačić, Žarko, *Sul dalmatico meridionale (o labeatico)*, u: Giovanni, Marcello de (ed.), *Scritti offerti a Ettore Paratore ottuagenario*, Abruzzo 23-28 (1985-1990), 1990, 369-386.
- Muljačić, Žarko, *Wieviele dalmato-romanische Sprachen gab es im Mittelalter?*, u: Rössler, Gerda/Birken-Silverman, Gabriele (edd.), *Beiträge zur sprachlichen, literarischen und kulturellen Vielfalt in den Philologien. Festschrift für Rupprecht Rohr zum 70. Geburtstag*, Stuttgart, Steiner, 1992, 109-118.
- Musić, Srđan, *I romanismi nelle Bocche di Cattaro nord-occidentali*, BALM 20 (1978), 11-117.
- Ölberg, Hermann M., rec. Di Giovine 1982, IF 93 (1988), 312-314.
- Pellegrini, Giovan Battista, *I rapporti linguistici interadriatici e l'elemento latino dell'albanese*, Abruzzo 19 (1980), 31-71.
- Petrić, Perislav, *Splitski toponimi*, ČR 12:1/2 (1984), 3-27; 13:1 (1985), 79-98.
- Pivčević, Edo (ed.), *The Cartulary of the Benedictine Abbey of St. Peter of Gumay (Croatia) 1080-1187*, Bristol, David Arthur & Sons, 1984.
- Putanec, Valentin, *Refleksi starodalmatoromanskog pridjeva SANCTUS u onomastici obalne Hrvatske*, Slovo 13 (1963), 137-176.
- Putanec, Valentin/Šimunović, Petar (edd.), *Leksik prezimena SR Hrvatske*, Zagreb, Matica Hrvatska - Institut za jezik, 1976.

- Putanec, Valentin/Šimunović, Petar, *Retrospektivna onomastička bibliografija hrvatsko-srpska do godine 1975*, Zagreb, ASASM, 1987.
- Rosenkranz, Bernhard, *Die Gliederung des Dalmatischen*, ZrP 71 (1954), 269-279.
- Sala, Marius/Vintilă-Rădulescu, Ioana, *Dalmate*, u: Sala, Marius/ Vintilă-Rădulescu, Ioana, *Les langues du monde. Petite encyclopédie*, București/Paris, Editura științifică și enciclopedică/Les Belles Lettres, 1984, 102.
- Schramm, Gottfried, *Eroberer und Eingesessene. Geographische Lehnnamen als Zeugen der Geschichte Südosteuropas im ersten Jahrtausend n. Chr.*, Stuttgart, Hiersemann, 1981.
- Schweickard, Wolfgang, *Bibliografia degli scritti di Žarko Muljačić*, u: Holtus/Kramer 1987b, 11-41.
- Skok, Petar, *Studi toponomastici sull'isola di Veglia*, AGI 21 (1927), 95-106; 24 (1930), 19-55; 25 (1933), 117-141; 28 (1936), 54-63; 29 (1938), 113-119.
- Skok, Petar, *O simbiozi i nestanku starih Romana u Dalmaciji i na Primorju u svjetlu onomastike*, Razprave 4 (1928), 1-42.
- Skok, Petar, *Les origines de Raguse*, Slavia 10 (1931), 449-498.
- Skok, Petar, *Dolazak Slovena na Mediteran*, Split, Vidović, 1934.
- Skok, Petar, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, 2 vol., Zagreb, ASASM, 1950.
- Skok, Petar, *Tri starofrancuske hronike o Zadru u godini 1202*, Zagreb, Izdavački zavod JAZU, 1951.
- Skok, Petar, *Postanak Splita*, Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku 1 (1952), 19-62 (=1952a).
- Skok, Petar, *Lingvistička analiza kartulara Iura S. Petri de Gomai*, u: Novak, Viktor/Skok, Petar, *Supetarski kartular*, Djela JAZU (Zagreb) 43, 1952, 233-312 (=1952b).
- Skok, Petar, *Postanak hrvatskog Zadra*, Radovi 1 (1954), 37-68.
- Skok, Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Dictionnaire étymologique de la langue croate ou serbe*, Uredili akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke. Rédacteurs Mirko Deanović et Ljudevit Jonke. Suradivao u predradnjama i priredio za tisak Valentin Putanec. Collaborateur dans les travaux préparatoires et l'établissement du texte Valentin Putanec, 4 vol., Zagreb, ASASM, 1971-1974 (=ERHSJ).
- Solta, Georg Renatus, *Einführung in die Balkanlinguistik mit besonderer Berücksichtigung des Substrats und des Balkanlateins*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980.
- Swiggers, Pierre. *Le système phonologique du végliote*, u: Holtus/Kramer 1987b, 289-299.
- Šimunović, Petar, *Prvotna simbioza Romana i Hrvata u svjetlu toponimije*, Rasprave Zavoda za jezik (Zagreb) 10/11 (1984/1985), 147-200.
- Šimunović, Petar, *Istočnojadranska toponimija*, Split, Logos, 1986.
- Tagliavini, Carlo, *Einführung in die romanische Philologie*, München, Beck, 1973.
- Tekavčić, Pavao, *Sul vocalismo neolatino autoctono nelle coste orientali dell'Adriatico*, BALM 13-15 (1976), 57-92.
- Tekavčić, Pavao, *Sulla forma verbale vegliota "féro" e sull'origine del futuro veglioto*, IncLing 3 (1976-1977), 71-89.

- Tekavčić, Pavao, *Il posto dell'istroromanzo nella Romània Circumadriatica*, SRAZ 24 (1979), 21-46.
- Tekavčić, Pavao, *Le due sponde dell'Adriatico nei due millenni di storia linguistica romanza*, Abruzzo 20 (1982), 41-60 (=1982a).
- Tekavčić, Pavao, *Motovun i Flaveyco*, OnJug 9 (1982), 129-135 (=1982b).
- Tekavčić, Pavao, *L'istroromanzo di fronte alla Romània Perduta tra il friulano ed il romeno*, u: Messner, Dieter (ed.), *Das Romanische in den Ostalpen*, Wien, Verlag der ÖA der Wissenschaften, 1984, 95-110.
- Vajs, Nada, *Topografski apelativi romanskog podrijetla u toponimiji istočnog Jadrana*, Filologija 11 (1982/1983), 297-328.
- Vinja, Vojmir, *Le grec et le dalmate*, ZBalk 5 (1967), 202-222.
- Vinja, Vojmir, *Etimologijski prilozi čakavskoj aloglotiji, I: ČR 13:1 (1985), 57-78; II: ČR 13:2 (1985), 3-14; III: ČR 15:1 (1987), 3-41, IV: ČR 17:1 (1989), 3-41.*
- Vinja, Vojmir, *Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva*, 2 vol., Split, Logos, 1986.
- Wilkes, John J., *Dalmatia*, London, Routledge & Kegan Paul, 1969.
- Wilkes, John J., *The Population of Roman Dalmatia*, ANRW II, 6 (1977), 732-766 (s jednim zemljovidom).
- Wilkes, John J., *Diocletian's Palace: Split, residence of a retired Roman emperor*, Sheffield, University, 1986.
- Zamboni, Alberto, *Note linguistiche dalmatiche*, u: SDSP. Sezione Veneta, *Atti della tornata di studio nel cinquantésimo anniversario della fondazione in Zara*, Venezia, SDSP, 1976, 9-66.
- Zanmarchi de Savorgnani, Livia, *Das Dalmatische: Passionslied und Serenade*, u: Oroz Arizcuren, Francisco J. (ed.), *Gerhard Rohlf's zum 85. Geburtstag gewidmet. Romania cantat*, vol. 2, Tübingen, Narr, 1980, 591-617.
- Zeitler, Wolfgang, *Das lateinische Erbe im Albanischen und die älteren Wohnsitze der Albaner. Zur Methode und zum gegenwärtigen Stand der Forschung*, ZBalk 14 (1978), 200-207.

DODATAK

1. Bibliografska addenda, objavljena prije prevedene studije

Osim već spomenutih dvaju priloga M. Dorie (1989a, 1989b) mišljenja sam da treba sabrati na jednom mjestu desetak naslova koji su izašli par godina prije 1995. a kratkoće radi nisu spomenuti u bibliografiji prevedene studije. Donosim ih abecednim redom:

- Bonfante, Giuliano, *Il posto che spetta al dalmatico fra le lingue romanze*. *Cultura neolatina* 54 (1994), 7-35. NB. Radi se o pretisku prvog izdanja tog rada iz 1983.
- Katičić, Radoslav, *Uz početke hrvatskih početaka. Filološke studije uz naše najranije srednjovjekovlje*, Split, Književni krug, 1993, str. 231.

- Katičić, Radoslav, *Na ishodištu. Književnost u hrvatskim zemljama od 7. do 12. stoljeća*, Zagreb, Matica hrvatska, 1994, str. 136.
- Klinkenberg, Jean-Marie, *Le dalmate*. U: Isti, *Des langues romanes*, Louvain, Éditions Duculot, 1994, 169-171.
- Mihăescu, Haralambie, *La romanité dans le Sud-Est de l'Europe*, Bucarest, Editura Academiei Române, 1993, str. 600, s 7 karata. V. osobito § III. *La langue dalmate*, 91-130.
- Muljačić, Žarko, *Vokalsysteme in Kontakt. Was verdankt der vegliotische Vokalismus der slawo-romanischen Symbiose?*, u: *Languages in Contact and Contrast. Essays in Contact Linguistics*. Edited by Vladimir Ivir - Damir Kalogjera, Berlin - New York, Mouton de Gruyter, 1991, 317-327.
- Muljačić, Žarko, *I contatti linguistici e culturali slavo-romanzi nel bacino adriatico nel Medio Evo*, *Storia e civiltà*, 1992, VIII, 3-4, 186-204.
- Muljačić, Žarko, *Die Stellung des 'Dalmatischen' in der Romania und sein Verhältnis zu einem zonalen und zu zwei subkontinentalen Sprachbünden*, *Balkan-Archiv* 17-18 (1992-1993), 1993, 105-112.
- Muljačić, Žarko, *Il passaggio u > y nel veglioto nascente: presupposti e conseguenze*, *Bollettino dell'Atlante Linguistico Mediterraneo* 22-28 (1980-1986), Pisa 1993, 169-184.
- Rocchi, Luciano, *Latinismi e romanismi antichi nelle lingue slave meridionali*, Udine, Campanotto Editore, 1990, str. 411.
- Semi, Francesco, *Glossario del latino medievale istriano*, Venezia, Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, 1990, str. 448.

2. Bibliografska addenda, objavljena poslije prevedene studije:

- Dahmen, Wolfgang, *Die Bedeutung Venedigs für die Balkanromania*, u: *FPf.*, III, 1997, 313-325.
- Delonga, Vedrana, *Latinski epigrafički spomenici u srednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Split, Muzej hrvatskih arheoloških starina, 1997.
- De Mauro, Tullio, *Bartoli, Matteo Giulio*, u: *LG*, 1996, 69-70 (na engleskom).
- Doria, Mario, *Concordanze toponomastiche istriano-dalmatiche*, u: *FPf.*, III, 1997, 169-179.
- Filipi, Goran, *Betinska brodogradnja. Etimologijski rječnik pučkog nazivlja*, Šibenik, Županijski muzej u Šibeniku, 1997, str. 328, ilustrirano.
- FOC = *Folia onomastica Croatica*, Zagreb, HAZU.
- FPf. = *Italica et Romanica. Festschrift für Max Pfister zum 65. Geburtstag*. Hgg. von Günter Holtus, Johannes Kramer und Wolfgang Schweickard, I-III, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1997.
- Geić, Duško - Slade-Šilović, Mirko, *Rječnik trogirskog cakavskog govora*, Trogir, Muzej grada Trogira, 1994, str. 308.
- Hadlich, Roger Lee, *Fonološka povijest veljotskog*. S engleskog prevela Đurđa B. Rošić, BA, MA, *Fluminensia*. Časopis za filološka istraživanja 10 (1998), br. 1, 1-54.

- Heger, Henrik, *Les pays croates du VIIe au XIIe siècle. Genèse et physionomie d'une aire culturelle aux confins de l'Occident médiéval*. U: Jean-Claude Faucon - Alain Labbé - Danielle Quérue (études réunies par), *Miscellanea mediaevalia. Mélanges offerts à Philippe Ménard, Tome I*, Paris, Honoré Champion, 1998, 629-667.
- Iliescu, Maria, *La classification historique des langues romanes I. L'histoire des dénominations*, u: LRL VII, 1998, 893-907.
- Katičić, Radoslav, *Illyricum mythologicum*, Zagreb, Antibarbarus, 1995, str. 482.
- Katičić, Radoslav, *Aedificaverunt Ragusium et habitaverunt in eo - Tragom najstarijih dubrovačkih zapisa*, Dubrovnik, Nova serija, VIII, 1997, br. 4, 39-73. NB. Dozvolom autora preuzeto iz Starohrvatske prosvjete, Serija III, sv. 18, Split 1988.
- Katičić, Radoslav, *O podrijetlu Hrvata*, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, Znanost i Umjetnost, Svezak I. Srednji vijek (VII-XII stoljeće)*. Rano doba hrvatske kulture, ur. Ivan Supićić, Zagreb, HAZU - AGM, 1997, 149-167, ilustrirano.
- Katičić, Radoslav, *Jezik i pismenost*, u: *ib.*, 1997, 339-367, ilustrirano.
- Katičić, Radoslav, *Litterarum studia. Književnost i naobrazba ranoga hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb, Matica hrvatska, 1998, str. 762, ilustrirano. Osobito str. 163 ss.
- Kolanović, Josip - Križman, Mate (edd.), *Zadarski Statut - Statuta ladertina cum reformationibus usque ad annum MDLXIII factis...*, Zadar, Matica hrvatska - Hrvatski državni arhiv u Zadru, 1997, str. 764.
- Košćak, Vladimir, *Od Epidaura do Dubrovnika*, Dubrovnik, Nova serija, VIII, 1997, br. 4, 5-38 (pretiskano iz časopisa Dubrovnik 4/1985).
- Kravar, Miroslav, *Okolo grafije ΔΙΑΔΩΠΑ za sr. lat. JADERA*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 37, 1995, 1-8.
- Kravar, Miroslav, *Okolo toponima Ragusa za Dubrovnik*, Dubrovnik, Nova serija, VIII, 1997, br. 4, 74-83.
- LG = *Lexikon Grammaticorum. Who's Who in the History of World Linguistics*. Edited by Harro Stammerjohann, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1996. str. XXVII-1047.
- LRL VII = *Lexikon der Romanistischen Linguistik*. Herausgegeben von / Edité par Günter Holtus/Michael Metzeltin/Christian Schmitt. *Band/Volume VII. Kontakt, Migration und Kunstsprachen. Kontrastivität, Klassifikation und Typologie - Langues en contact, langues des migrants et langues artificielles. Analyses contrastives, classification et typologie des langues romanes*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1998, str. XLIII - 1085.
- Muljačić, Žarko, *Su alcuni romanismi preveneti lussignani*, u: Filippo Càssola - Roberto Fontanot (edd.), *Scritti di linguistica e dialettologia in onore di Giuseppe Francescato*, Trieste, Edizioni Ricerche, 1995, 215-221.
- Muljačić, Žarko, *Petar Skok - lingvist*, FOC 4, 1995, 7-17.
- Muljačić, Žarko, *O porijeklu prevedenice prvđan (i sl.) 'ponedjeljak'*, *Filologija* 24-25, 1995, 275-283.
- Muljačić, Žarko, *Skok, Petar*, u: LG, 1996, 865-866 (na engleskom).
- Muljačić, Žarko, *Il gruppo linguistico illiro-romanzo*, u: FPF., III, 1997, 59-72.

- Muljačić, Žarko, *Bibliographie de linguistique romane. Domaine dalmate et istriote avec les zones limitrophes (1987-1996)*, Revue de Linguistique Romane, Tome 62, N°s 245-246, 1998, 183-223.
- Ròki-Fortunāto, Āndro, *Lībar Vīškīga Jazika*. Priredī, obradī i finī Tòmislav Ròki. Magīstar Ekonomskih znànosti, Toronto, University of Toronto Press Incorporated, 1997, str. XIII-607.
- Schramm, Gottfried, *Ein Damm bricht. Die römische Donaugrenze und die Invasionen des 5.-7. Jahrhunderts im Lichte von Namen und Wörtern*, München, Oldenbourg, str. 397, 14 karata (Südosteuropäische Arbeiten, 100).
- Skračić, Vladimir, *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*, Split-Zadar, Književni krug - Matica hrvatska, ogranak Zadar, 1996, str. 560, 38 karata.
- Solta, Georg Renatus, *Balkanologie*, u: LRL VII, 1998, 1020-1039.
- Swiggers, Pierre, *Fonološki sustav veljotštine*. S francuskog prevela Jadranka Križ prof., Fluminensia. Časopis za filološka istraživanja, god. 10 (1998), br. 1, 55-65.
- Šimunović, Petar, *Onomastička svjedočanstva nakon doseobe*, u: *Hrvatska i Europa...*, sv. I, 1997, 401-414, ilustrirano.
- Trummer, Manfred, *Südosteuropäische Sprachen und Romanisch*, u: LRL VII, 1998, 134-184.
- Vinja, Vojmir, *Jadranske etimologije. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku. Knjiga I A-H*, Zagreb, HAZU - Školska knjiga, 1998, str. 247 (*Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Knjiga 74).
- Windisch, Rudolf, *Die historische Klassifikation der Romania II. Balkanromanisch*, u: LRL VII, 1998, 907-937, sa 2 karte.
- Žile, Ivica (ur.), *Novije znanstvene spoznaje o genezi grada Dubrovnika*, Dubrovnik, Nova serija, VIII, 1997, br. 4, 3-275, ilustrirano. Sadrži 11 rasprava od kojih smo pojedinačno spomenuli tri (no i skoro sve ostale važne za našu temu).
- Županović, Šime, *Hrvati i more. Od koga Hrvati naučiše ribarstvo i ribarsku terminologiju? (995-1995)*, I-II, Zagreb, AGM, 1995.; III-IV, ib. 1998.

3. Pred izlaskom ili u pripremi:

U Hrvatskoj:

Znanstveni skup IV. Skokovi etimološki susreti, Krk, 6. i 7. studenoga 1998., pod vodstvom akademika Vojmira Vinje. Ta predavanja (od kojih deset izravno proučava našu temu¹) izaći će u narednom (VII.) svesku FOC, Zagreb 1998 (recte 1999).

¹ To su (neki su naslovi naknadno neznatno modificirani):

Brozović-Rončević, Dunja, *Romansko-hrvatski dodiri u zemljopisnom nazivlju Istre i kvarnerskih otoka*, 1-21.

Filipi, Goran, *Pomorski termini u rukopisnom rječniku fra Josipa Jurina*, 75-87.

Katičić, Radoslav, *Značenje Skokovih toponomastičkih etimologija za sliku najstarijih jezičnih i etničkih odnosa na hrvatskoj strani Jadrana*, 131-140.

Kovačec, August, *Leksičke podudarnosti veljotskoga i rumunjskoga*, 141-151.

U inozemstvu:

Muljačić, Žarko, *Das Dalmatische. Studien zu einer untergegangenen Sprache*, Köln Weimar-Wien, Böhlau Verlag, 2000 (400 str; sadrži 34 već objavljenih studija na jezicima na kojima su prvi put izašle).

Muljačić, Žarko, *Die Romanismen in der ältesten kroatischen Übersetzung von I Fioretti di San Francesco* (ca. 1520), u: W. Dahmen et alii (Hgg.), *Romanistisches Kolloquium XII: "Lexikalischer Sprachkontakt in Südosteuropa"*, Jena, 18. - 19. Januar 1996, Tübingen, Günter Narr.

Ursini, Flavia, *La Romania submersa nell'area adriatica orientale*, u: Gerhard Ernst / Martin-Dieter Gleßgen / Christian Schmitt / Wolfgang Schweickard (Edd.), *Romanische Sprachgeschichte. Ein internationales Handbuch zur Geschichte der romanischen Sprachen und ihrer Erforschung - Histoire des langues romanes. Manuel international d'histoire linguistique de la Romania, I-III*, Berlin-New York, Walter de Gruyter, 1999. Predviđena je, kao br. 61, u I. svesku.

U zadnji sam čas saznao tko će obraditi na njemačkom (odnosno na francuskom) jeziku još sedam za našu temu zanimljivih naslova: br. 60., tj. *Die verlorene Romanität in Mösien, Thrakien und Pannonien*; br. 207., tj. *Geschichte von Dialekten in der Romania: Südostromania*; br. 221., tj. *Interne Sprachgeschichte des Dalmatischen* (i još neke teme, npr. 51. *Sub-, Ad- und Superstrate und ihre Wirkung auf die romanischen Sprachen: Südostromania*; 55. *Entwicklung der romanischen Sprachgrenzen: Südostromania*, 138. *Sprachkontakte: Slavisch und Romanisch*; 42. *Die romanischen Sprachen in der slavistischen Sprachgeschichtsschreibung*). To su (u navedenom redosljedu): Jozsef Herman, Ionel Stan, Alberto Zamboni, Cicerone Poghirc, Emanuele Banfi, Eva Büchi i Helmut Keipert. Na žalost cijela serija kasni jer je objavljivanje I. sv. bilo predviđeno za 15. svibnja 1998.!

Muljačić, Žarko, *U kojim se zonama u sadašnjem trenutku smiju očekivati pomaci koji bi mogli doprinijeti boljem poznavanju 'dalmatskoga'?*, 207-220.

Skračić, Vladimir, *Hidronimi na zadarskim otocima i zadarskom kopnu u XIV. i XV. stoljeću*, 221-235.

Strčić, Petar, *Otok Krk u dane posljednjega dalmatofona Antona Udine Burbura*, 237-266.

Šimunović, Petar, *Cresko-lošinjaska toponimija*, 267-280.

Vajs, Nada, *Iz veljotske fitonimije*, 295-305.

Vinja, Vojmir, *Nove Jadranske etimologije*, 307-318. (NB. V. je analizirao nekoliko natuknica koje će izaći u II. i III. svesku *Jadranskih etimologija*).